

РУСИН

• Президент Словенской республики Иван Гашпарович 10. октября 2008 у Питтсбургу в США стрітив ся на рецепції і з нашыма приятелями-Русинами: президентом Карпато-русиньского общества в США Джоном Ріґеттіом (зліва) і віцепрезидентков той організації Маріов Сивак.

ФОТКИ ІЗ НАВЩІВЫ ПРЕЗІДЕНТА СР ІВАНА ҐАШПАРОВІЧА В США, ДЕ ПРИШОВ НА ОСОБНЕ ПОЗВАННЯ ПРЕЗІДЕНТА США ДЖОРДЖА БУША

• Щіре приятя нашого презідента было 9. октобра 2008 у Білім домі у Вашінґтоні, де з презідентом Джорджем Бушом вели хосенну бісїду, выслідком котрой бы мало быти главно зрушіня візовой повинности про обчанів СР при навщіві США.

• Не менше мило был наш презідент Іван Ґашпаровіч приятый 10. октобра 2008 Луком Равенсталом, пріматором міста Піттсбург, в котрім жыє і велика комуніта Словаків і Русинів.

Президент СР ся стрітив у США і з Русинами

На позвання америцького президента **Джорджа В. Буша** 7. – 11. октября 2008 був на офіційній навщіві Сполучених Штатів америцьких президент Словенської республіки **Іван Гашпаровіч**. Спроводжали го міністер внутрішніх діл СР **Роберт Калиняк**, міністер заграничних діл СР **Ян Кубіш** і міністер культури СР **Марек Мадяріч**. І. Гашпаровіч поважує тоту навщіву за доказ барз доброй сполупрацы міжді обидвома країнами в многых сферах і стріча з президентом США зась підтвердила довіру США у добру сполупрацу зо Словенском. Найочекованішым выслідком той стрічі мало быти зрушіня візової повинности про обчанів СР, які планують як туристы навщівити США. З послідніх інформацій, публікованих по уведженій навщіві, уж америцька сторона зрушыла про обчанів СР віза од 17. новембра 2008, сімболічно к 19. річницї „ніжної“ революції в бывшій Чесько-словеньску. Также добре діло ся наконець подарило.

8. октября президент І. Гашпаровіч ведно зо своєю женою ся у Вашингтоні поклонили памяті жертвам терористичного атакі на америцьке міністерство обраны з 11. септембра 2001. Словенський президент був першым заграничным президентом, котрый положив вінець к памятнику Пентагон Меморіал, докінченим 11. септембра 2008. Потім при памятнику воєньского наморництва Іво Джіма ся поклонив памяті павшым членам наморной піхоты США, котры загинули од року 1775. Єдным із них був і Русин із Орябины – Майкл Странк (**Михал Стренк**), котрый є в Америці поважований за героя і о котрім пишемо в тім числі часопису. В тот день ся президент, окрем іншого, стрітив на Амбасаді СР у Вашингтоні і з країнами зо Словенська.

9. октября нашого президента прияв у Білім домі у Вашингтоні президент США **Джордж Буш**, котрый повів і такы слова: „Словенско є сполученєм і приятелем США, є ексцелентным партнером НАТО і високо оцінюю, же Словенско підпорує снагы забезпечити мир і стабільность у світі.“ Подяковав за участь воєників із Словенська в операціях у Афганістані з цілєм настоління демокрації в тій країні. Потім говорили о економічных проблемах в США і у світі, і о тім, же США і Европска унія бы мали вирішити сучасну кризу і глядати сполучны темы в економічных вопросах. Говорило ся і о америцьких інвестиціях на Словенську.

10. октября президент СР ся стрітив на Містськім уряді в Піттсбургу з єго приматором **Луком Равенсталом**. Ту означів словенсько-америцькы одношіня в сучасности за найліпшы в історії. Підкреслив: „Тішить нас, же іщі того року будуть зрушены віза про наших обчанів, а того іщі зміцнить одношіня міжді СР і США у вшиткых областях.“ Приматор із радостів привітав президента нашої країны, котрой комуніта краянів є єдно з найвекшых у США праві в Піттсбургу і в штаті Пенсільванія (позн. ред.: міжді нима і русиньска комуніта є ту єдно з найвекшых). Приматор подяковав президентови СР за активізацію в бою проти тероризму і за участь в міровых місіях і операціях НАТО, што Америцане оцінюють барз позитивно. Наш президент зась спомянув, же „Піттсбург мать про Словаків і історичну ціну. Ту была підписана Піттсбурзька догода, котра была першым кроком к сформованю сполучного штату Чехів і Словаків – Чесько-словенської республіки.“ Приматор Піттсбургу підкреслив, же про їх місто было великим приносом, кідь з території теперішнього Словенська перед 100 роками ту зачали приходити тисячі людей, які своєю роботою і культуров припомогли розвитку міста, котре є в рамках США оцінюване як місто з найліпшов якостів жытота в країні.

Тот день І. Гашпаровіч навщівив і центр фірмы „US Steel“ у Піттсбургу, де го привітали віцепрезиденты **Джон Гудіш** і **Кріс Наветта**, котры в минулости робили і у філіалці той фірмы в Кошіцях. Наш президент підкреслив, же праві їх фірма мать великий вплив на розвиток словенського промыслу, главно металургії, але старать ся у нас і о підпору шпорту, культури і освіти, за што їм подяковав. Президент высловив думку, же Словенско ся не піддасть світовій фінанчній кризі і вдяка трансформації господарства, як і многым смілым реформам. Тота фірма ведно зо словенськов комунітов зорганізовала потім про президента і єго жену рецепцію, на котру были позваны і членны представителі Русинів у США, конкретно президент **Карпаторусиньского общества в США** з центром в Піттсбургу **Джон Рігетті** і віцепрезидентка **Марія Сивак** (позн. ред.: на фотці з нашим президентом на 1. сторінці обалки), з котрыма коротко тыж поговорив і прияв інформацію од них о Русинах, о споминанім русиньскім обществі і о далшых русиньскых організаціях, які діють в США. ■

Обсяг

• Александр ЗОЗУЛЯК: *Президент СР ся стрітив у США і з Русинами*, 1. стор.

ІСТОРІЯ РУСИНІВ

• Ернест ГИДЕЛ: *Рутенія über alles*, 2. – 3. стор.

СЛОВАКІЯ

• ПгДр. Анна ПЛІШКОВА, ПгД.: *К дакотрым проблемам кодифікації і акцептації русиньского языка на Словенську*, 4. – 6. стор.

• ПгДр. Станіслав КОНЄЧНІ, к. н.: *Вклад Николая Бескида до выскуму історії Унії і Русинів в Угорьску 17. і 18. стороча*, 6. – 7. стор.
• Др. Михал БИЦКО, ПгД.: *Молга продераюча сонцю очі*, 8. – 10. стор.

УКРАЇНА

Валерій ПАДЯК, к. ф. н.: *Возроджіня русиньского недільного ошколованя на Подкарпатській Руси*, 10. – 12. стор.

Московский рецензент пражского журналу о выкумі Валерія Падяка з Ужгорода, 13. стор.

МАДЯРЬСКО

Мгр. Маріанна ЛЯВИНЕЦЬ: *Дашто про культурный жылот и ошколованя русинув у Мадярщині*, 14. – 16. стор.

СЕРБІЯ

Др. Михайло ФЕЙСА: *На фахово-едукативней екскурзії у карпатским ареалу*, 17. стор.

ХОРВАТІЯ

Наталія ГНАТКО: *Школство Руснацох у Републики Горватскей (3.)*, 18. – 21. стор.

РОСІЯ

Стріча з о. Михайлом Холошняєм, 22. стор.

АМЕРИКА

Проф. Елейн РУСИНКО: *Карпаторусиньска література в США*, 22. – 23. стор.

Елейн РУСИНКО: *Наморный сержант Михал Стренк ін меморіал дістав америцьке обчанство*, 24. стор.

Ернест ГИЙДЕЛ

Рутенія ÜBER ALLES

Поп И: Энциклопедия Подкарпатской Руси (ЭПР) (Ужгород: Выдавательство В. Падяка, 2001, 432 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Toronto: University of Toronto Press, 2002, 520 стор.).

Paul Robert Magocsi and Ivan Pop, eds.: Encyclopedia of Rusyn History and Culture (Toronto: University of Toronto Press, 2005, 569 стор.).

(Продовження з числа 4 / 2008.)

Односно русофілства, то інтелектуальний потенціал, який на нього робив, перевершовав українофілство і русинофілство доведена. В матеріалним і соціальним плані українофілський рух програв перед русофілським іще вче. На останній робив цілий блиск імператорської Росії (хоча вона уж не екзистувала) і російської культури. Російська еміграція була на тім фінанчно сильніша, а главно, впливниша в політичних кругах Європи або Америки, як в тім часі українська ся тішила увазі (не все доброжичливий, окрем іншого) пару журналістів і бюрократів із Ліги націй. Карпатоукраїнський рух в чехословацьким періоді не мав ані єдну тисячину з тих грошей, котры до 1914 року дїставав од Наддніпрянської України український рух в Галичині. Барз бы сьме переганяли, кїбы сьме твердили, же в міжвоєновім часі Галичина зогравала роль Пемонту про Закарпатя. Сїй ситуація была тяжка, а сами Галичане глядали захрану на Закарпатю. Роль Пемонту як про Галичину, так про Закарпатя зогравала Советська Україна (формално українська держава) ходем до наступу українізації на зачатку 30-ых років 20. ст.

Описуючі триумфальний наступ галицьких націоналістів на Закарпатю, Іван Поп выдає жадане за скучотне. Галицький вплив на розвой української орієнтації в тім регіоні був слабый, зато не треба в тім напрямі переганяти як ся дакому хоче. Українство ту зазнало успіх кінцем 30-ых років 20. ст. главно наслідком діятельства містных інтелектуалів і ліберальних умовій Чехословацької республіки, а не міфічних дойчмарок ці Галичанів-емігрантів. Іван Поп не видить недовіру Галичанів к закарпатським інтелектуалам і к перспективам українськості Закарпатя міжді мімозакарпатськима Українцями вообще. Михайло Грушевський у році 1914 в бісіді з Володимиром Вернадським ся признав, же поважує Угорську Русь за страчену (останній іщі ся сподївав на протилежний процес).¹ У р. 1919 галицький політік Теофіл Окуневський, кідь ся вернув з місії з Будапешту, радив політичному веджіню ЗУНР не приєдновати Закарпатя, бо „нарід угро-руський до тої злуки ще зовсім не підготований“, а треба „ще два або три покоління [національної – Е. Г.] праці“, а пак думати, „чи нарід угро-руський брати до себе“.² Што не повів Окуневський прямо, мож прочитати ясно поміж рядками, кідь рахує економічні і мілітарні выгоды, котры бы ЗУНР дістала од споїня з Будапештом – рады такого союзу пожертвувати галицькима претензіями на Угорську Русь бы ся оплатило.

Тяжке укріплєня українства на Закарпатю, велика ціна інтелектуальних і матеріальних снаг, ведно з „мізернов“ нагородов (фалатчатєм бідної горьской теріторії) і боєм за українство іщі ай у Галичині і Наддніпрянській Україні, вели к тому, же найчастіше „братове з Выходу“ перекладавали

тоту роботу на наступні генерації, як наприклад, Михайло Драгоманов, який коротко перед смертєв одказав свою ганібалову присягу помочи „пораненому братови“ (Угорській Русі) географічно найблизшим Галичанам. Володимир Гнатюк, поробивши пару років на „українське“ Закарпатя, пізніше ся перечинив на інші теми і як науковець, і як общественний діятель. Паралельно треба зазначити, же молоді галицькі ідеалісти, які чекали вдячності і узнання за своє „просвітительство“, часто діставали „холодну спыру“ в Угорській Русі, а то ай з боку українофілів. Український націоналізм у Галичині виростав з прогресуючого боя з націоналізмом польським. А про закарпатських українофілів кінцем 19. – у першій половині 20. ст як приклади служили угорський і чеський націоналізм. То были напрями з менше расистичными і вче інклузивными дїшкурзами як ідеологія польської ендеїції, яка, конєць-кінців, ся стала основов про польський націоналізм і як бумеранг ся вернула до теорії і практики галицько-українського націоналізму.

Спроби Галичанів пересвідчити закарпатських українофілів копіювати методи і тактику національного боя, вироблені у Галичині і оперты о етноцентризм, стрітили ся ту, в лїпшій припадї, із недобрї прихованым прохолодным перетварєванєм. Часто стриманий Юрій-Калман Жатковїч раз, як звычайно на таку „раду“ В. Гнатюка, уж ся не стримав: „Угорски русини... не бажають вступити в нику сполку со галицькими русинами и не потребуют из части сих ни помощи, ни поддержки [выділіня – Е. Г.] Угорски русини... знають, ох их положеніе во всяком напрями отмінное есть от положенія русинов во Галичині и ох так и не одинакий (еднакий) способ нужный для возрожденія их духовного и матеріального.“³ Кідь выпрацювана в Галичині „высока“ українська культура успішно конкуровала з польсков (подля тверджіня галицьких істориків), то на Закарпатю она не находила такой одзвы. Подля закарпатського українофіла, такж звїзда літературної Галичини як Іван Франко в рамках угорськоязычної культури „лиш межи другорядными писателями могл бы мати місто.“⁴ 20 років пізніше інший закарпатський українофіл Василь Гренджа-Донський, кідь давав інтервю львівським новинкам „Новий час“, ся признав: „Ми думали, что галичані, які після війни поселилися в ЧСР, національно свідоміші [як мы – Е. Г.] (честь выняткам), але ми дуже помилилися“ (1935).⁵

Перед у карпатоукраїнським русі в міжвоєновім часі вели не Галичане-емігранты, як наприклад В. Бірчак, В. Пачовський (они радше популяризували проблем Закарпатя в Галичині), але містні українофілы на способ А. Волошина ці В. Гренджі-Донського, котры пришли к українству не під галицьким впливом, але наслідком реакції на угорський націоналізм і асимілаційний натиск. Карпатська Україна vznikла, главно наслідком розвою містного українства і міжнародной конъюнктуры і не надовго породила ай свій локальний пемонтизм.⁶ Навал Галичанів на Карпатську Україну був запричинений немлем снагов ту будувати „Україну“ (они бы ей радше будували в Стрию ці Самборі), як потребов сховати ся од польського перенаслідованя. В минулости они так істо втікали до Советської України, покы не порозуміли, же їх там чекають лем концентранчнї таборы. Найвче ся заслужили на розвоі Карпатської України Галичане „кровлєв“. Почас боів у половині марца 1939 р. мадярськы войска наразили на одпор Карпатської Січі, яку творили главно молоді Галичане. В боях Мадяре справила не брали вояків до плену, але розстрілювали січовиків на місці. Їх одважна смерть не могла не вплинути на містных людей (і на мадярських вояків тжж).

У р. 1929 представителі російської еміграції і русофілы в Празі створили общество „Един-

ство“, яке мало боєвати з „разъединительными течениями... русского племени“,⁷ наперед з українофілством, главно ай на Закарпатю. Общество залучило до своїх рядів цвіт російської еміграції – Н. Астрова, А. Кізеветтера, І. Лаппо, В. Неміровича-Данченка, князів П. Долгорукова і А. Волконського і ін. Ці ся дашто таке зробило ай у Львові? Ці І. Крип'якевич, С. Томашівський (котрый ся до 1914 року интересовав Закарпатєм) або інші визначны галицькы науковці і общественны діятелі „шмаряли свої силы“ на закарпатський національний „фронт“? Ніт, то є ясне. Галичане (в тім числі і емігранты в Чехословакії) насамый перед ся старали о діла своєї ратіа – Галичини, став якої в міжвоєновій Польщі був намного гіршый, як судьба Закарпатя, яке ся по войні дістало до ліберальной Чехословакії. Припадів галицьких „хрестоносителей“, які ся понагнали „будити“ національно „несвідому“ Угорську Русь, было лем пару. Многоповідуюча судьба єдного з них, Івана Панькевича, высвітлює чом. Галичан, приятель Тараса Франка, Іван Панькевич, досправды був єдным з найліпшых українських лінгвістів першої половини 20. ст. Кідь спознав роботи В. Гнатюка, вирішив свою научну карєру по скінчіню Львівської універзити присвятити діалектам Закарпатя, пожертвовав тій роботі десятироча перфектної научної роботи. Умер напівзабытий у р. 1958 в Чехословакії.⁸ Кїбы тоты свої силы пожертвовав лінгвістичным высукам Галичини або Полтавщини, то подля єго мена бы ся наїсто кликала єдна з улиці у Львові або Києві.

Тото, што было тяжков задачов про роспрошені українськы силы, з полеготов вирішили в 1945 році репресивны механизмы тоталітарной державы, яка трактовала русинофілство ці русофілство як реакчны, котрареволучны явы. Зато кідь І. Поп то называть „українізаціон“, замінять понятя. В реальности тот процес в основнім ся зредуковав лем на формальний запис „українець“ до легітимації і спроваджав ся силов русифікацієв (в тім числі і масовым пристягованєм Росіянів, што робили в армادی, як то было на Крими по р. 1945). Также, кїбы на початку 90-х років 20. ст. з роспадом Советського Союзу русинський рух на Закарпатю дістав „зелену“, єго главному проблемом была бы не деукраїнізація, а дерусифікація і десовєтизація „несвідомого“ зостатку населіня.

x x x

Конєць-кінців, поужита в ЭПР односно історії української орієнтації в Закарпатю стратегія „замовчованя“ (Жатковїч, Стрипський) ці пояснєня вшыткого вонкашніма причінами (Карпатська Україна = Галичане + націсты) – не все ефектвна. Выпуклым прикладом повідженого є Хустський з'їзд 21. януара 1919 року, делегаты котрого приляи рішїня о хотїно Закарпатя стати ся частєв України. Тот факт і подія аж барз бе до очей, жебы їх „замовчати“. Заєдно із впливом діятельства галицьких, берлінських ці інших „емісарів“ на з'їзд і єго рішїня не высвітлити – Хустська громада была наслідком локальної ініціативы. Зато у своїм „хрестовим поході“ проти вітровых млинів „української націоналістической историографии“ Іван Поп выберать собі інакшу стратегію. „Марксистская и украинская историография“ (sic!) Хустського з'їзду і єго рішїня дістають од нього три вычіты.

По перше, спохыбное репрезентативное з'їзду, слова „всенародный“ [цілонародный], „всеукраинский“ [цілозакарпатський] І. Поп давать до лабок „Таким он [з'їзд] не был и быть не мог в условиях распада государственной системы, существоваания других „рад“, наличия комитатского регионального партикуляризма“ (ЭПР, с. 39). Кідьбы сьме ай приляи тоту аргументацію (хочь тверджіня о дакій комитатській партикуляризмі не єдна на місці), то треба такой

вказати на її двойсичність, бо іщі у векшій мірі ей мож схосновнати і при інших зьздах. Окрем іншого, закарпатськы „рады” в р. 1918 – 1919 не проходили нараз, делегаты едного зьзяду могли голосовати інакше на наступных громадах, а не обмеджовати ся якымеьс едным комітатом. Зваженісь высвітлїти Хустьску громаду П. Р. Маґочій: „Вшыткого на Всенародну громаду ся зышло 420 деклеґатів, выбранных із 175 меншых громад в окреслах [комітатах] Мараморош, Берег, Уґоч і Унг. Вшыткого брало участь 1200 людей, также Хустська громада была найрепрезентатівніша із вшыткых тогочасных громад.”⁹

По друге, знижуючі визнаем зьзяду, І. Поп схыбное ёго рішїня: „К тому же осталось неясным, какую „Украину” имели ввиду соборашиеся, Западнo-Украинскую Народную Республику” (ЗУНР, Львов), Украинскую Народную Республику (УНР, Киев) или Советскую Украинскую Республику (Харьков)” (ЭПР, с. 39). Автор не розумить, же з погляду української національної ідеї найвеце важитъ якраз маніфестація Уґро-Русинів быти у „Соборній Україні” (цитат з резолюції громады), а ей політична форма – вопрос другорядный. К тому, делегаты зьзяду (навеце іщі на далеком Закарпатю) тогды ани не мусили мати (у январі 1919) повну представу о динамічній політичній ситуації выходно „од Карпат”.

„Интересен другой факт, который украинской националистической историографией замалчивается, а именно: в резолюции зьезда указывалось, што „всеукраинский Конгресс Угорских Русинов... просит, чтобы новое государство при исполнении этого объединения учло особое положение угорских русинов” (ЭПР, с. 39). Тоту третю, традицію обявну вычитку автора вывернути найлегше. Досправды, тото „замовчованя” (дивно, же І. Поп не написав „злостне замовчованя” – тото бы веце одповідало общому тону ЭПР) екїстуетъ хыбаль лем у свідомості автора. В книжціі автор тых рядків натрафив на такой три інформації¹⁰ о тій жадості громады в „украинской националистической историографии”. „Историографии”, котру выдумав і заедно вывернув Іван Поп. Замовчаны факты ці скоріше поверхне знаня историографії і источників є частішым явом в ЭПР. І. Поп окрем Хустьского зьзяду не споминать мінімально іщі еден. Зьзяд закарпатських Українців у Станіславові 29. – 30. апріля – 1. мая 1919 р., який підтвердив рішїня хустьского і визначив якраз подля УНР на челі з Семеном Петлюром штатут „Соборной Украины”.¹¹ Окрем іншого, мож сі дотумати, же то зьзяд бы був высвітлений в ЭПР як оперетковий або як часть „галицькой інтриґи” і под.

Попри двобою з вітровыми млинами „украинской националистической историографии” ЭПР бы могла виконати ай свою формалну функцію – енциклопедичну. Енциклопедії, як знаме, суть источником короткой, скупой, але переглядной інформації. Мы наперед чекаме, же інформації в них перешли парураз докладными контролями і суть без похыбностей точныма. Конечь-кінців, якраз тото обяцать ЭПР, а к тому іщі – найточніше, найостанніше і найправдише. Але ай поверхньній перегляд доказує, же ЭПР не є надійным інформатором в найелементарнішм – в уведженых датах народжїня і смерти. Выужываючі лем властну невелику карпатознавчу бібліотеку, мож повісти, же в ЭПР суть хыбны датымы з жывота Марка Бараболі, Володимира Бірчака, Юлія Боршоша-Кумятьского, Василя Гаджеґы, Василя Гренджі-Доньского, Йосифа Дзєндзелівского, Андрія Ігната, Анатолія Кралицького, Тиводара Леготьского, Іоанна Пастелія, Андрія Патруса-Карпатського, Василя Пачовского, Марійкы Підгірянкы, Іоанна Раковского, Теодора Ромжу, Юрія Сака, Юлія Ставровского-Попрадова, Юрія Станиця, Юліяна Химинця, Вікентія Шандора, Августина Штефана і ін.

Окрем того, у многих біоґрафіях хыбить частково (або цалком) датум жывота. У даякых припадах досправды не суть уведжены вшыткы факты. Але автор без великих проблемів міг бы найти повны даны холем о Александрови Баранови

і Іоаникієви Базіловичови, Андрієви Бачиньскім, Михалови Врabelєви, Франтішкови Габрієлови, Іванови Гранчакови, Іванови Дулішковичови, Василєви Ількови, Ернестови Контратовичови, Владимірови Ламаньскім, Юрієви Мейґешови, Николаєви Надеждінови, Миколови Нодєви, Михайлови Тиводарови і ін. Іроніов судьбы є то, же велє справно вызначеных і Полови незнамых датумів ся находить в книжці, яка вышла в тім істім видавательстві і в тім істім році, што ай ЭПР.¹² Зостаток – в крайских періодіках (главно в каждорічных календарях закарпатської „Прoсвітї”) і в українських енциклопедіях.

Лавина хыб є кідь полозераме до обясу статей. Уведеме пару прикладів. Статя „Американская Народная Рада Уґро-Русинов (АНРУР)” (с. 76). Тота Рада vznikла 23., а не 26. юла 1918 року. Плебісцит міджі америцькыма Русинами АНРУР робила не в новембрї, але в децембрї 1918 року. Автор уवादжть правильный датум в іншій статї – „Жаткович Григорий” (с. 172). Споминаний плебісцит ся не одбыв подля схеми 1 мандат од 10 членів „карпаторусских организаций”. Еден голос ся делеґовав од 50 членів каждого грекокатоліцького центра і парафії.¹³

Статя „Бобринский Владимир” (с. 96). „Галицко-русское благотворительное общество” было створене в 1902 році, а не в р. 1907. Не Бобринський фінацовав русофільскы новинкы в Австро-Уґорщині, а Російська імперія.¹⁴

Не можу порозуміти, чом знамого славісту Поляка Бодуєна де Куртене Поп переименовав з Яна на Жана (с. 102).

Статя „Гнатюк Владимир” (с. 136). Народив ся 9. (21.) мая, а не 21. апріля. Быв екстерным академиком ВУАН, а не членом-корешпондентом АН УССР.¹⁵

Статя „Драгоманов Михаил” (с. 164). Датумы жывота суть несправны. Народив ся 6., а не 18. (30.) септембра, умер 20. юна, а не 2. юна. Драгоманов був не політолог, але політичний теоретик. То суть цалком іншы річі – як, наприклад, рыбарь і іхітолог. А ниякраз він не був філософом, ани економом – тота советська традиція накопывчованя „тітулів” лем псує почуткы з ЭПР.¹⁶ „В начале 70-х годов лишен места профессора”. По перше, в р. 1875, а подруге – де, ким і зашто позбавлений? Тверджїня о позбавленні Драгоманова професуры в Киевській універзитї в р. 1875 є хыбов, котра уж понад сто років вандрує з книжкы до книжкы. Драгоманов був професором, але Софійской, а не Киевской універзиты. Поп уводитъ публікацію з областных новинок як літературу ку статї, хоць к темі „Драгоманов і Закарпаття” екїстуетъ научный высукм Ярослава Дашкевича.¹⁷

Статя „Пастернак Ярослав” (с. 295). Учів ся на філософичній, а не на філологічній факулті. Ёго книжка „Археология Украины” вышла в р. 1961, а не в р. 1968.¹⁸

Статя „Рудницкий Степан” (с. 327). Датум ёго смерти І. Поп не познать, был спрїступный іщі в р. 1993 – застрілений 3. новембра 1937. До УССР пришов в р. 1926, а не в р. 1927. Быв репресованный в 1933 р., а не в р. 1934.¹⁹

Статя „Терлецкий Иполит” (359 – 360). З непоправованого множества перевірених статей в ЭПР тот біоґрафія, беспохыбы, ламле рекорды в найджєных хыбах. Терлецький учів ся на Медічний факулті не „Венской”, але Віленьской універзиты. Він не був у р. 1836 – 1842 в Парижі, а жив у р. 1836 – 1839 у французькїм місті Монпельє. Тых перебував у Римі не в р. 1842 – 1848, але в р. 1839 – 1848 рр. Римський папа Пій IX. не мєновав у 1856 р. кардінала грекокатолікама (окрем іншого, кым? Грекокатолікы суть нєлем Українці...), як пише Поп. Понтіфік у 1856 р. першыраз в історії Апостольской Церкви повышыв грекокатоліка (галицького митрополита Михайла Левицького) на уровень колеґї кардіналів. Терлецький не выдавав роченку у Паріжі в р. 1849 – 1855 – вышло лем еднo чїсло в р. 1853. Ёго тяжко назвати прихыленцєм „идеи славянской взаимности”. Од 60-х років 19. ст. до кінця свого жывота він высловлєвав тверды антїпольскы (і проросійскы) погляды, наприклад, же Польша

не зограла позітивну роль в історії Европы. Русофілство – то іщі не „славянская взаимность”. Терлецький не встановлєвав „тєсныє связи” із Старорусинами у Львові, як пришов на Закарпаття. Контакты він пєстовав спочатку із галицькыма патріотами, а пак з русофілами. На самый конець Поп сі доволять выпустити еднo слово з назвы книжочки Терлецького „Угорская Русь и возрождение сознания (народности) между русскими в Венгрии” (1874). Як літературу ку статї Поп уवादжть компліатівну статью уґжорудьского історіка, вшыткы хыбы якої докладно переносить і до ЭПР.²⁰

(Закінчіня в далшїм чїслі.)

(Переклад з українського языка:
Марія МАЛЬЦОВСКА.)

- 1 ВЕРНАДСКИЙ, В. И. Дневники. Март 1921 – август 1925. Москва: Наука, 1998, с. 114.
- 2 БАРАН, З. Маловідомий епізод з історії українсько-угорських відносин (Місія Теофіла Окуневського до Угорщини на початку 1919 року). In Записки НТШ. Т. 233. Львів, 1997, с. 478-479.
- 3 Лист В. Гнатюкови з 21. апріля 1898 р. In МАЗУРОК, О. С. Юрій Жаткович як історик та етнограф. Ужгород: УжНУ, 2002, с. 70.
- 4 Лист Ю.-К. Жатковича В. Гнатюкови з 2. децембра 1898. In МАЗУРОК, О. С. Юрій Жаткович..., с. 76.
- 5 ГРЕНДЖА-ДОНСКИЙ, В. Я тєж українець. Публіцистика. Ужгород: Закарпаття, 2003, с. 218.
- 6 Еден з міністрів Карпатської України повів: „Звычайно ся говоритъ, же сонце выходить на выходи, але теперь выйде од нас!” Ціт. подля: МАґОЧІЙ, П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848 – 1948). Ужгород, 1994, с. 146.
- 7 „Воззвание” (1929). Архів автора.
- 8 Поз. о нїм: Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Паникевича (23-24. октoбра 1992). Ужгород, 1992, с. 400.
- 9 МАґОЧІЙ, П. Р. Формування..., с. 61.
- 10 ВЕГЕШ, М. Громадсько-політичні взаємовідносини Східної Галичини і Закарпаття в 1918-1919 роках. Ужгород, 1996, с. 29; СЕРГІЙЧУК, В. Українська Соборність. Відродження українства в 1917-1920 роках. Київ: Українська видавнича спілка, 1999, с. 402; ДОВГАНІЧ, О. Юліан Брашайко – видатний діяч „Просвіти”, міністр Карпатської України. In Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник IV (XVIII). Ужгород, 2000, с. 227.
- 11 МУШИНКА, М. Резолюція з'їзду закарпатських українців у Станіславові (Івано-Франківську) 3 травня [мая] 1919 року. In Науковий збірник товариства „Просвіта” в Ужгороді. Річник IV (XVIII). Ужгород, 2000, с. 48-51.
- 12 ЗАКРИВИДОРОВА, О. - ІПЬЧЕНКО, Л. - ПАДЯК, В. Олена Рудловчак: бібліоґрафія праць та літопис життя. Ужгород: Вид-во. В. Падяка, 2001, 160 с. Поз. напр.: с. 30-37, 43-45.
- 13 Поз. ДАНКО, О. Роль закарпатської еміґрації у США у вирішенні долі Закарпаття в 1918-1919 роках. In Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції „Українські Карпати: етнос, історія, культура” (Ужгород, 26 сєрпня [авґуста] – 1 вересня [сєптембра] 1991 р.). Ужгород: Карпати, 1993, с. 176-178; МАґОЧІЙ, П. Р. Формування..., с. 54-56.
- 14 Поз. БАХТУРИНА, А. Ю. Политика Российской Империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны. Москва: АИРО-XX, 2000, с. 42, 47.
- 15 Поз. Володимир Гнатюк. Документи і матеріали (1871-1899). Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1998, с. 9, 337.
- 16 Поз. КРУГЛАШОВ, А. М. Драма інтелектуала: Політичні ідеї Михайла Драгоманова. Чернівці: Прут, 2000, с. 107.
- 17 Поз. Михайло Драгоманов. Документи і матеріали. 1841-1944. Львів, 2001; ДАШКЕВИЧ, Я. Михайло Драгоманов і Закарпаття. In Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова. 36. наук. праць. Ред. П. С. Міщук. Київ: 1991, с. 200-231.
- 18 Поз. ПАСТЕРНАК, Я. Мій життєпис. In ПАСТЕРНАК, Я. Ранні слов'яни в історичних, археологічних та лінґвістичних дослідженнях. Нью Йорк, 1975.
- 19 Поз. ШАБЛІЙ, О. І. Академік Степан Рудницький: фундатор української географії. Львів, 1993; ШТОЙКО, П. Степан Рудницький. 1877-1937. Життєписно-бібліоґрафічний нарис. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1997.
- 20 О Терлецькїм поз. ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ, І. Іполіт Володимир Терлецький. In ЛИСЯК-РУДНИЦЬКИЙ, І. Історичні есе. В 2 т. Київ: Основи, 1994. Т. 1, с. 221-249; СТЕБЛІЙ, Ф. Українці – співсучасники політичних планів князя Адама Чарторийського в 40-х роках XIX ст. In Краківські українознавчі зошити. Краків, 1997. Т. V-VI, с. 260-276; СЕРЕДА, О. Aenigma ambulant: о. Володимир (Іполіт) Терлецький і „руська народна ідея” в Галичині. In Україна Модерна, ч. 4-5, Львів, 2000, с. 81-104. ■

ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД., Інститут русинського языка і культури Пряшівської університету в Пряшові

К дакотрым проблемам кодифікації і акцептації русинського языка на Словеньску

Взникну кожного списовного языка передходить етнокультурне оживління, основов якого є і вирішїня языкового вопросу, т. е. вопросу вытворїня нормативного, списовного языка. Так то было і у възроднім процесі Русинів по 1989 році в бывшій Чеськословеньску і в околїтих країнах, де жыють Русины. Етнокультурне оживління Русинів і рішїня їх языкового вопросу звязує з формованєм русинського руху і русинських культурно-сполоченських організацій, які зачатком 90-х років 20. ст. задекларовали основны цілі свого діяльства: вирішїти проблем народностной ідентіфікації Русинів в рамках конкретної країны в карпатськїм ареалі і проблем їх списовного языка.

В Чеськословеньску за вирішїня тых вопросів ся ангажовала наперед організація *Культурный рух Русинів* у Меджілабірцях (1990), яка з організації локального характеру ся пізніше перетрансформовала на культурно-сполоченську організацію Русинів цілоштанного характеру – *Русиньску оброду на Словеньску*. У своїх станах, опублікованих в часописі *Русин*, задекларовала цілі своєї роботи – „*пропаговати культуру, языки, традиції, історію у своїм властнім языку, формов культурно-освітної роботи, новинок, розласу, телевізії і под.*” Потреба кодифікації русинського языка все частіше ся підкреслювала у звязи зо жадостями Русинів, адресованими штатным органам і інституціям – завести свій материнський язык до дакотрых сфер живота, главно до школ і медій. Визначну роль у тім процесі мав 1. Світовий конгрес Русинів в Меджілабірцях у р. 1991, який вирішыв о скликаню кваліфікованих людей на русинський філологічний конгрес з цілєм обговорити методологію і процес кодифікації русинського языка.

1. Методологічны проблемы кодифікації

Першый меджінародный конгрес русинського языка за участи групи науковців, писателів і журналістів з девятих країн світа к актуальній проблемі русинського языка, котрый поставив перед собов задачу координації сучасных тенденцій вытворїня штандартного русинського списовного языка і прията методологію в тій роботі, проходив в листопаді 1992 року в Бардєвських Купелях. В резолюції конгресу його участники рекомендовали прияти тзв. *романшський модел* рішїня языкового проблему. Ретороманський язык, респ. язык швейцарських Романшів (Romansch, Rumantsch), яким говорять нецілих 0,6%, приблизно 35 100, жителів на юговході Швейцарії, творить шість літературних мікроязыків: сурсельський, сутсельський, сурміранський, вышнє- і нижнєенгадінський, мінстерський, на основі котрых в р. 1982 возникнув сполочний списовный язык *rumantsch grischun*, який од р. 1996 ся став четвертым урядным языком Швейцарії попри німецьким, французьким і італіанським. Русинський списовный язык ся мав зачати формовати аналогічно на основі говорених варіантів тых регіонів (штатів), де жыють Русины, спочатку окреме про каждый з них, а поступно на їх основі ся мав вытворити єден сполочний, інтеррегіональний списовный русинський язык (койне). Конгрес окреме того, же ініціював систематичну роботу над кодифікаціям, сучасно вирішыв тыж найважнішы концепчны вопросы кодифікації русинського языка, а то:

1. кодифікація русинського языка бы мала быти основана на живім языку,
2. каждый зо штирех русинських регіонів бы мав узаконити свій властний варіант літературного языка, заснований на переважачім діалекті,
3. русинський язык бы мав вживати азбуку.

Языковый штандарт ся на Словеньску зачав вытваряти на основі згоды з думков тых лінгвістів, котры твердят, же карпатськы русинськы діалекты суть тіпичны говоры языкового погранича, замкнутости в горах і особитых історичных условій розвитку. На протяжїню довгого часу ту проходив процес формованя окремих діалектів, меджі котрыма ся в розлічных періодах установляли різноманїтны одношіня. То была територія, де ся порушувало ясне протиставління основных славянських груп, де ся переплітали способы творїня форм, слов, словных сполів і речїнь, котры мож характеризувати як сполїя різноманїтних знаків. Тоты особиты условія, з єдного боку, мали за наслідок захованя многих самобитных старых языковых знаків і слов, які на інших територіях вымерли, а, з другого боку, мали за наслідок переважїня языковых явів і лексикі із сусідніх западославянських діалектів і языків, што подля работ многих лїгвістів – порів. Чопей 1883, Стріпський 1907, Дурново 1927, Геровскій 1934, Бонкало 1941, Ябур 1996, Дуліченко

1996, Ваїко 2000, Ванько 2004 – підтверджує самостатность карпатської групи выходославянських діалектів, называних карпаторусинськими.

Єдним з основных концептчных вопросів, які вирішыв першый языковий конгрес (1992) было, же кодифікація русинського языка бы мала быти основана на живій бісіді, на живых діалектах Русинів. На Словеньску ся зачав вытваряти такий варіант русинського языка на основі двох розшырених діалектів – западоземплінського і выходоземплінського. Земплінськы русинськы діалекты творять переходный тіп діалектів од лемківських к середнєкарпатським, з переважачими языковими знаками середнєкарпатських діалектів. Находять ся в них, як уведить В. Ябур (поз. Ябур 1994, порів. тыж Ваїко 2000, Ванько 2004, Ганудель 1981 – 2001) фонетичны і морфологічны знакы, які суть характерістичны:

- а) про цілу выходославянську групу діалектів,
- б) про українськы (главно западодукаїнськы) діалекты,
- в) лем про карпаторусинськы діалекты.

Окрем того, першый конгрес русинського языка акцентовав потребу научної інституції, яка бы процес кодифікації координувала. З фінанчово підпоры Міністерства культуры СР 1. януара 1993 при Русинській оброді в Пряшові возникнув *Інститут русинського языка і культуры*, котрый од самого зачатку служив як координачный центр кодифікачных работ. І хоць фунговав коротко, свій основный цілі спловнив. Приправив основны матеріалы, котры послужили про формальне выголошїня кодифікації русинського языка на Словеньску.

1. 1 Кодифікачны приручники русинського списовного языка

Ку кодифікації языка за нецілы три roky (1992 – 1994) было приправене того найосновніше мінімум, котре такий акт выжадує. Были то одборны публікації, основны школьскы учебники, катехізис про діти, тексты красной літературы, научной літературы і публіцистики. Святоточный акт кодифікації русинського языка на Словеньску был 27. януара 1995 року в Братіславі і од того дня ся кодифікований варіант русинського языка став списовным языком тых Русинів, котры жыють на території Словеньской републікы.

Правила русинського правопису (1994) ведно з *Орфографічным словником русинського языка* (1994) ся поважуют за основны кодифікачны приручники. Найголовнішов задачов Правил было „*офіціально зачати процес кодифікації русинського языка, то значить, на основі принципів письма (графікы) і правопису (орфографії) предложити системный опис графічных (письмовых) средств, котрыма ся фіксує примарна реч, то є звукова подоба языка, а тым створити його письмовый прояв (письмову подобу)*” (Ябур - Панько 1994, с. 1). При їх конціпованю авторы выходили:

1. з русинських традицій – брали до увагы лінгвістичны работы таких авторів, як А. Коцак (1768), М. Лучкай (1865), А. Духович (1853), К. Сабов (1865), Є. Сабов (1890), А. Волошин (1907), І. Панькевич (1922) і І. Гарайда (1941) і др.,
2. з детално описаних языковых системів сучасных славянських языків, главно з російського, українського, словеньского і чеського.

Правила обяжуют нелем проблематіку орфографії, але тыж толкуют інші выбраны языковы явы, главно тоты, котры в практиці дорозуміваня суть найфреквентованішы і указовали ся як проблематичны. Єдна часть Правил (капітолы I. – VIII.) є орьєнтована на графіку і орфографію, а друга часть (капітолы IX. – XI.) на формотворїня, основны синтаксиса і пунктуацію. Такий приступ, подля авторів Правил (с. 4), сі жадала початочна фаза кодифікації русинського языка, жебы правила правопису ся дочасно – поky не буде выдана ґраматіка русинського языка з основным нормативным описом выштытых языковых ровин – стали основным языковым (нелем правописным) руководством, бо кодифікують нелем правопис, але тыж дакотры выбраны явы звуковой стороны языка, формотворїня, синтаксиса і лексикы сучасного русинського языка.

Орфографічний словник русинського языка має коло 40 тисяч слов. Є то, очівісні, лем часть лексикы, главно той области, діалект котрой ся став основов кодифікованого русинського языка. В принципі иде о діалект правобережних сел рікы Цірохы по ріку Удаву. Словник обяжує як примарны русинськы слова, так і слова переважїя, зложенє слова, скорочїня і дакотры словозлукы, правопис котрых бы міг быти проблематичным.

Уведжены публікації їх авторы розумлять як єдну з першых проб нормативного опису речового прояву Русинів, зато в многих аспектах недоко-

• Учителька русинського языка на Пряшівській університеті і директорка Інституту русинського языка і культуры – ПгДр. Анна Плїшкова, ПгД.

налу. Усвідомлюючи собі тот факт, конштатують, же многы тези, заключіня, тверджіня і формуліації, главно в Правилах, будуть потребовати далшых доповніня, гллубше розробліня ці высвітліня, або цалком новий приступ к їх рішіню. Односно орфографічного словника, авторы тьж отворено говорять о ёго недостатках, котрых ся буде треба вываровати при ёи далшых едіціях. Жыбы здоводнюють як наслідок швыдкой роботы, причім словник собі выжадуе роботу барз старостливу а з часового аспекту омного довшу, як мали в передкодифікацім часі. Міджі ёго недостатками авторы, окрем іншого, уведать „*абсценцію многих первістных русиньских слов, велику кількість словакізмів, українізмів і русізмів, котры мають властны русиньскы еквіваленты, несхоснованя вшиткых доступных русиньских словниковых жерел, вшиткых научных і дипломовых работ зо сфери русиньской лексики і под.*“ (Ябур 1996).

Ку кодифікації міджі основными одборными публікаціями був предложен тьж *Русиньско-русько-українсько-словенсько-польський словник лінгвістичных термінів* (Панько 1994), значіть вецеязычний лінгвістичный термінологічний словник, котрый обсягуе основну лінгвістичну термінологію пятёх славянських языків, з котрых штири мали непосредній вплив на творіня русиньських лінгвістичных термінів. Основу словника творять терміны традично жываны в сучасных языках, але суть ту і дакотры новшы терміны. Штруктуру і ерархію термінів словника творять части: універсальна термінологія общой лінгвістики, терміны звуковой стороны языка, морфологічны і синтаксічны терміны. Словник обсягуе коло 1 100 лінгвістичных термінів адресованых нелем одборникам, але і про школьську практику. Хоць рецензії і одказы на тот словник были позітивны, бо подля слов едного з рецензентів, професора Др. габ. Генріка Фонтаньского з Польска, „*поміщений в словнику языковий матеріал може зограти важну роль нелем при нормалізації лінгвістичного метаязыка, но тьж в процесі кодифікації цілорусиньского языка*“ (Панько 1994, с. 1), предці має тьж свої недостатки. Самотне творіня термінів є робота барз одповідна і тяжка, яка собі выжадуе достаточный час на выпробованя пропонованых термінів в практиці, што в данім припадї ся не реалізовало. Конкретны недостатки одкрыла аж школьска практика, яка многы терміны не прияла і запропонувала іншы рішіня.

Остантні публікації предложены ку кодифікації были практичными укажками того, же пропонованы нормы русиньского языка суть функчны з погляду їх выужываня в розлічных штілах – умельцкім, публіцистичнім і в научнім.

2. Акцептація кодифікації

Правила русиньского правопису (Ябур – Панько 1994) суть першов спробов зномованя писомного прояву в процесі етнокультурного оживлёваня Русинів як народности по році 1989 на Словенську. Як сьме уж споминали, самы авторы, усвідомлюючи собі тот факт, отворено говорили о їх *небеспорности* і о потребі далшого доповнёваня, выплішованя або тьж о потребі інакшого приступу к рішіню дакотрых правописных проблемів. І зато вызывали ужывателів кодифікованой нормы к предкладаню пропозицій на зміны в правописі, які систематично аналізувала языкова секція наперед при *Русиньській оброді* (1991 – 1998), а по звизку *Одділяня русиньского языка і культуры* (1999) в рамках *Институту народностных штудій і чужбих языків* на Пряшівській універзітї, русиньска языкова секція зачала робити при тій інштитуції. Її робота была заміряна на сумарізацію і аналізу предкладаных пропозицій на зміну правопису од кодифікації в р. 1995 до р. 2005. По 10-річнім хоснованю кодифікованой правописной нормы у практиці в розлічных функціональных сферах, в році 2005 языкова комісія вирішила реалізовати коло 30 змін в русиньскім правописі (поз. Ябур - Плішкова, 2005) з предложеных высше 50.

Почас 10-річного процесу функціонованя русиньского списовного языка в окремых сферах (літературна, конфесійна, умельцка, медіальна, школьска, урядна), де Русины го мають право вжывати подля законів СР і меджінародной легіслативы, сучасно в дакотрых медіях (напр. *Народны новинки*, *Главна редакція Народностно-етнічного выселаня Словенского розеласу* в Пряшові) і на научных конференціях (II. Меджінародна наукова конференція русиністики, Пряшів 1999) ся вели діскузії о ёго орфографічных нормах і приправлєвали ся рекомендації на конкретны зміны. Дакотры лінгвісты были того погляду, же кодифікованы правила правопису є потребно адекватно доповнити, причім треба зволити максімально раціональний приступ к змінам, „*зробити лем тоти, котры суть ужыточны і нутны, жебы одповідали потребам модерной языковой комунікації*“ (Хома 2005). Други радили зробити правописны зміны в згоді з народным языком, але „*на основі ужшой теріторії кодифікованого діалекту*“ – жуженой лем на область коло ріки Выравкы (Панько 1999). У діскузіях на языковых комісіях зазвучав тьж погляд о потребі цілковой рекодифікації русиньского языка на Словенську, причім „*найбішы зміны бы ся мали зробити в правилах орфографії, в области словника, в тім ціслі в языковій термінології, в меншій мірі корективы бы ся мали доткнути жьж морфології, синтаксису а часті і графікы*“ (Цігра 1997). Діаметрално інакшый погляд был – вернути ся к „*старому доброму*“ правопису А. Духновича із захованём буквы „ѣ“, чім „*ся діштанцуєме од нам непотребного украиньского і*“ бо при реформі языка „*не треба ся такой роставати з минулов традицією*“ (Зарічанк 2004).

Очівісно, найдіскутованішим проблемом кодифікації русиньского языка на Словенську, яка резоновала почас цілого 10-річного періоду фунгованя списовного языка в практиці, ся стала буква Ё в русиньскім алфавіті. На сторінках *Народных новинок* ся вели языковы „бої“ „за“ і „проти“ захо-

ваня буквы Ё в русиньскім языку (порів. Цігра 1997, Ябур 1997, Панько 1999, Хома 2005), де еден з главных опонентів Юрій Цігра на основі семох уведжєных аргументів приходить к еднозначному некомпромисному заключіню, же: „*буква Ё до русиньского языка не патрить, є чуджородым тілесом в ёго молодім організмі, котре треба чімскоріше व्यоперувати*“ (Цігра 1997, с. 3).

Ю. Цігра як першый найважнішый протиаргумент к екзистенції буквы Ё в русиньскім правописі уводить творіня суперлатівных форм з префіксом НАЙ- од адьєктивів із початочным О (*найоптимальнішый, найобективнішый* і т. д.). За „*крайно нераціональне*“ (Цігра 1997, с. 3) автор поважує писаня Ё в чужбих словах, во властных менах домашніх і чужбих, в тім ціслі і в словенських (напр. *маёр, Егансон, Ёнаш* і ін.), а дале опонує комплікаціями при морфематичнім членіню слов, при котрім графему Ё треба розкладовати на Й + О або Ь + О. Іншы аргументы суть скорше технічного характеру, які в сучасній добі компютерных технолоґій в общім не мож брати до увагы. Але і о остантніх припоминках, подля нас, мож повісти тьж, же не суть аж такы еднозначны, скорше мають надых незвычайности, як логічної або лінгвістичной аргументації. З них выходить, же главна причіна, чом треба Ё вышмарити з русиньского алфавіту, є неззык, або порушіня традицій з докодифікачнй практики, на котры была звыкнута ґенерація ужывателів главно україньского языка, кідьже тоты самы аргументы як проти буквы Ё, мож апліковати на каждую йотовану букву без розділу, што автор не зробив. Так само не брав до увагы факт, же правила русиньской графікы і орфографії ся не творили на основі якогось едного языка, з той причіны ся не дотримовала ани російска, респ. (велико)руська, ани українська норма. Зато языкова комісія дошла к заключіню, же спомянуты приклады не можуть послужити як причіна на выхабліня буквы Ё з русиньской азбуки. Наперек тому, высловила погляд, же „*не сьме проти того, жебы ся графема Ё выхабила з русиньского алфавіта, але кідь уж ся розгроднеме міняти графіку (што автоматично выключе і орфографічны зміны), так ся не треба орьєнтовати лем на еден проблем, але выпітовати і іншы проблематичны явы і зреалізувати зміну нараз таким способом, жебы ся дотримали вшиткы поступы, характерны про такый важный акт. Бо з яков важностёв ся будеме односити к нашому языку мы Русины, такє одношїня к нёму треба чекати од других людей*“ (Ябур 1997).

Зато над проблематіков змін ся робило „*достё довго*“ (Ябур - Плішкова 2005), кідь возьмемо до увагы факт, же першы радикалны вызвы на зміну правопису были формулованы уж два роки по кодифікації русиньского языка (Цігра 1997). Тот „*довгий час*“ авторы приручнїч з реалізованими змінами Василь Ябур і Анна Плішкова здоводнюють множеством причін, над якими ся было треба докладно задумувати і зважувати їх, бо рекомендованых пропозицій было омного веце, як наконець реалізованых змін. З одкліканём ся на рады узнаваных языкознателів, які „*радили почекаати тых 10 років*“, авторы говорять, же самы „*не были цалком пересвідчены, ці є уж 10 років достё на то, жебы ся зробили в правилах даякы радикалны зміны*“ (Ябур - Плішкова 2005). Еден з основных проблемів реалізації змін, котрый было потребне собі выяснити перед самими змінами, што выжадовало спідовати зміны правопису в остантніх регіональных варіантах – в підкарпатських і в лемківскім, був, „*ці брати до увагы тзє. цілорусиньскы аспект, або позерати на нашу норму лем з нашого аспекти*“. Кідьже авторы змін, еден з них, В. Ябур, є зарівно і автором першых кодифікачнх правил русиньского правопису, в яких є дакілкого одказів на тзє. цілорусиньскы аспект, суть пересвідчены о тім, же на зближованя Русинів як етніка розметаного в окремых країнах карпатського ареалу найпригоднішый є писомный прояв, зато бы ся, подля них, Русины „*мали догладнути спочатку хоць лем на єднакій графіці а поступні і на орфографії*“, зато в новых правилах одказы на цілорусиньскы аспект заховали тьж (правопис суфікса -ець а не -ець, -іця а не -іца, бо з погляду регіонального т. з. русиньських діалектів на Словенську ту проходить достё ясно процес діспалаталізації ц; інфінітивне закінчіня -ти не -ті, суфікс -чн- а не -цк- в адьєктивіах і адвербіях: *демократичный, практично*).

Главнов змін в области графікы было уведжіня до азбуки далшой буквы „Ѣ (твердый знак) у функції розділового знака і на сігналацію йотації (безъядровый, іньскія). Перед змінами тоту функцію выповнёвав лем Ѣ (мягкий знак).

До той области змін мож заділити і часточну зміну значіня йотованой буквы Ї, значіня котрой ся розшырило іщі о єдну функцію. Подля новых правил правопису ся тот графема вжывать тьж на сігналацію мяккости согласных в позиції по парных по твердости/мяккости согласных фонем (т, д, н, л, с, з, р, ц, дз), напр.: *дідо, діти, діптити, ліс, літо, німый, сніг, сіно, тіло, тїнь, дієка* і т. д. Зміна ся увела з цілём, жебы ся выяснили часты недорозуміня у vysловности многих слов (напр.: *дім, стіл, ніж, ніч, ріє, сіль, ці* і т. д. – vysловность согласных в позиції перед І, яке є результатом алтернації О > І, Е > І, в нових запертых складах, є тверда), і в значіню дакотрых слов тіпу: *ніс (носа) – нїс* (минулый час од нести), *ліс* (на лісованя даякого матеріалу) – *ліс, рік (рока) – рік* (минулый час од речі), де Ї є результатом зміны старославянського Ї і має змягчуючу функцію, і т. д. Тота функція сігналації мяккости была однята букві І, котра по парных по твердости/мяккости согласных фонемах сігналаує лем твердость передстоячой согласной, напр.: *тіп, дім, нїс, ріє, сіль, ті (тобі), ці* і т. д. Дана зміна є тьж актуальна з погляду цілорусиньского, в сучасности фунгує аж в трёх варіантах русиньского языка – підкарпатськім (І. Керча), войводинськім а од року 2005 і в пряхівскім.

Многы зміны настали в области формотворіня, з котрых мож спомнянути хоцьлем слідуєчі:

а) творіня імперативу часослов із закінчінем основы теперішнього часу на

збіг (групу) согласных флективнов морфемов **-ИЙ** (місто попередній **-И**), напр.: *верний, бухний, прийдий, выйди* і т. д.;

б) творіння імперативу часослов у 3. особі єд. і множ. числа з pomocов частки **НЯЙ** (передтым НАЙ), напр.: *най читать – най читають, най співать – най співають* і т. д.;

в) префіксом **НАЙ-** ся творять суперлативні форми придавників і при- словників, напр.: *найліпший, найтонший, найміцніший, найшумніший, найвеще* і т. д.;

г) творіння рівноцінних двояких форм в стягнутій і в нестягнутій подоби в 1. і 2. особі множ. числа од часослов типу **читати, співати, мішати** і т. п.: *читаме/читаєме, співаємо/співаєме, читате/читаєте, співате/співаєте* і т. д.;

г) творіння рівноцінних двояких форм од часослов типу **мати, знати, давати: маю, маєш, має/маєм, маєш, має і т. д.;**

д) доповнення парадигми називників (субстантивів) о тіп – **условіє, язычіє** і др., а парадигми придавників (ад'єктивів) о тіп – **материн, тютчин, сестрин** і т. д.;

е) вживання рівноцінних двояких форм часослов на **-овати/-ёвати: дякую/дякую, організую/організую** і т. д.;

ж) рівноцінними ся стали двоякі форми основних містоназивників (ргопопел) на означення 3. особи: **він, вона/она, оно/оно, вони/они**.

Часточно ся змінив і правопис найдіскутованішої в русиньскім алфавіті графемы **Ё** в тім змислі, же в чужоязычних (перевзятых) словах як на абсолютнім зачатку слова, так і в позиції по гласных місто букви **Ё** ся пише сполія **Й + О**, напр.: *йора, йогурт, йод, йот, йота, йотация, йотований, йон, Йосиф (і Іосиф), Йосафат (і Іосафат), Йолана, Йордан, майор, майонеа* і т. д.

В нових правописных нормах суть признаны єднако нормативними форми слов:

а) з алтернацій звуків **У/В, О/В** типу: *упасти/впасти, ужывати/ежывати, умерти/вмерти, утечі/втечі; оженили ся/вженили ся, оперти ся/вперти ся, дооккола/довоккола* і т. д.;

б) називники, придавники (часточно і часослова) із зачаточними (ініціальними) фонемами **О, У** і з протетичним (представним) **В**, напр.: *облак/воблак, отава/вотава, огласки/вогласки, острый/вострый, огонь/вогонь, ухо/вуха, узкий/вузкий* і т. д.;

в) називники, часослова (і інші части речі), в котрых ся по старій носовій фонемі заховала двояка высловность: *память/памнять, мясо/мясо, вымя/вымя, мячати/мячати* і т. д.;

г) девербативы з епентетичним (вставним) **Л** і без нєго, напр.: *выступлїня/выступлїня, представлїня/представлїня, ословлїня/ословлїня* і т. д.

Новы правила русиньского правопису зачали платити од 1. септембра 2005 про вшыткых ужывателів кодифікованого русиньского языка на Словеньску. В згоді з нима на Словенську в р. 2007 вышов новий орфографічний словник русиньского языка. Зарівно ся обновили дискусії о створіню єдиной цілорусиньской літературной норми языка.

ЛІТЕРАТУРА:

ЗАРІЧНЯК, М. *Подъеме завести букву Ъ*. In *Народны новинки*, XIV, ч. 16-19, Пряшів, 2004.

Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык. Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Opole, 2004, доповнене видання з дакотрыма змінами 2007.

ПАНЬКО, Ю. і кол. *Орфографічний словник русиньского языка*. Пряшів, 1994.

ПАНЬКО, Ю. *Русинсько-русько-українсько-словенсько-польський словник лінгвістичных термінів*. Пряшів, 1994.

ПАНЬКО, Ю. *К зміні правил русиньской орфографії*. In *Народны новинки*, IX, ч. 51, Пряшів, 1999.

ПІШКОВА, А. *Пряшівська Русь. III. Соціолінгвістичний аспект*. In *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Opole, 2004, доповнене видання з дакотрыма змінами 2007.

Становы Русиньской оброды. In *Русин*, I, 1, Меджілабірці, 1991.

ХОМА, В.: *Ку проблему русиньского списовного языка в сучасности і наслідство А. Годинки в языковій і літературній області*. In *ХОМА, В. - ХОМОВА, М. Оброджіння Русинів (Зборник статей і штудій о русиньскій літературі, културі і діяльності русиньских організацій по року 1989)*. Пряшів, 2005.

ЦІГРА, Ю. *Має буква Ё місто в русиньскім алфавіті?* In *Народны новинки*, VII, ч. 35-36, Пряшів, 1997.

ЯБУР, В. – ПАНЬКО, Ю. *Правила русиньского правопису*. Пряшів, 1994.

JABUR, V. *K niektorým otázkam charakteristiky noriem rusínskeho jazyka na Slovensku*. In *MAGOCSI, P. R. (ed.). Zrodil sa nový slovanský jazyk. Rusínsky spisovný jazyk v Slovensku*. New York, 1996.

ЯБУР, В. *Має буква Ё місто в русиньскім алфавіті?* In *Народны новинки*, VII, ч. 51, Пряшів, 1997.

ЯБУР В. – ПІШКОВА, А. *Русинський язык в зеркалі нових правил про основны і середні школы з навчанєм русиньского языка*. Пряшів, 2005.

ЯБУР, В. – ПІШКОВА, А.: *II. Літературний язык*. *Пряшівська Русь*. In *Redaktor naukowy P. R. Magocsi. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык*. Opole, 2004, доповнене видання з дакотрыма змінами 2007.

ПгДр. Станіслав КОНЄЧНІ, к. н., Сполоченськонаучный інштут САН у Кошіцях

Вклад Николая Бескида до выскуму історії Унії і Русинів в Угорьску 17. і 18. стороча

Діло визначного русиньского історіка і культурно-освітнього діятеля **Николая А. Бескида (1886 – 1947)** ся по році 1989 правом тішить великий позорности і популярности в научных кругах, але і у шыршой громады. Протягом релативно куртого, але дуже плодного жывота Николай Бескид написав дакілько работ як з старшой, так і з новшой історії карпатських Русинів і з літературной історії, котры мали великий одзвѣв і в значній мірі приспіли к розвитку народной свідомости того етніка, главно в першій половині 20. стороча.

Єднов з менше знамых публікацій о історії Русинів в Угорьску є робота „**Из минувшаго одной крестьянской семьи**“, котра вышла в Гомстеді в році 1932 у видавательстві *Typografia Amerik Russкого Вістника* в россягу 95 сторінок. Была написана в карпатській редакції руського языка, але выдрукована латиницѣ, затожє мала служыти главно потребам русиньских емігрантів в Америці. Друга – третя генерація тых емігрантів заслуги родины, церкви, але і друкованых періодік і далшых активіт крайных сполків іщі розуміла по руськы (русиньскы), но кириллицю уж не знала.

„Из минувшаго одной крестьянской семьи“ властно не є тіпична історична робота, якы знаме з другых публікацій Н.

• Фотопортрет Николая Бескида з 25. новембра 1920 року.

Фотка з архіву Г. Бескида.

Бескида. Їднать ся о роботу біографічну, респ. генеалогічну, але на історії vznikи і жывоті роду Ольшавских автор презентує главно історичны факты о історії грекокатолицькой церкви і русиньского етніка в Угорьску. Як підкреслив у вступі, розвиток і успіхы славного русиньского року Ольшавских мали бы быти прикладом і інспіраціє ку почилиности і

утримованю родинных традицій, але і к активній роботі русиньских родин на полю освіті і розвитку народа. Тот одказ але не є єдиним, котрый Н. Бескид охавив сучасникам.

Публікація є розділена на девять капітол, котры своїм змыслом і россягом, але тыж замірянєм, суть значно диференцованы. Перша з них описує Спіш і мале село Ольшавіцю (окр. Левоча), з котрой походить род Жыдів – Жыдиків, то значить, і род русиньских церьковных єрархв, пізніше угорьских шляхтичів – Ольшавских. Друга капітола читателіві приближує жылот невольників в 16. сторочу, їх намагання і бой за соціалну слободу. Третя капітола высвітлять середньовічний інштут шолтыства, котре якраз в жывоті родини Ольшавских зоограло важну роль.

Четверта часть работы є присвячена історії vznikи ужгородьской унії а пята періоду єпископату Сімеона Штефана Ольшавского і Генріка Блажовского. Єднов з ключовых є шеста капітола, котра є заміряна на выкреслїня причін боя за канонізацію Мукачовской єпархії. Сема капітола порівнує долю родин Ольшавских і Ямборьских, восьма є жылотисом Іоанна Ольшавского, далшого знамого члена роду Ольшавских, девята слїдує долю далшых генерацій роду

Ольшавських і Ямборських, а то скоро до 20-тих років минулого стороча.

Цілковито в публікації домінує історія ужгородської унії, респ. Мукачовської єпархії, а то од ей взнику в році 1646 аж до взнику Пряшівської єпархії – зачатком 19. стороча. Самособов, автор ся представляв лем при важных моментах того періоду, котры были прямо або непрямо звязаны з проблематиком карпатських Русинів. В тім одношіно были в центрі ёго позорности два вопросы: взник і розвой Унії аж до зачатку 18. стороча і снагы мукачовських неканонізованих єпископів здобыти незалежность од Ягерьского єпископства.

Поки иде о вытворіня Ужгородської унії, істов новотов з боку Н. Бескида было выразне акцентованя політичної і дінастичной условлености, котра была знама і перед тым, але в церковных кругах ся барз не просаджовала. Приносом суть тыж факты о історії Унії в 17. сторочу і на зачатку 18. стороча, котры зістали перед шыроков громадыв утаєны. Тыкало ся то істых фактів о взнику кошійського вікаріату, котрый ся став базов будучой самостатной єпархії. Дакотры цалком новы інформації автор подав к вопросу екзистенції *Барбареа* у Відню в роках 1774 – 1784, але і ёго оновліня в році 1803.

Розробліня проблему канонізації Мукачовської єпархії належить ку базовым частям цілой работы. Цінны суть главно факты о росшырєваню і проглублєваню традиційной підпорядкованости мукачовських єпископів центральному єпископови в Ягрі, котра містами наберала понижуючі розміры і засяговала аж до живота парохій. Тот тренд наберав верх главно в часі єпископату ягерьських єпископів Ф. Баркоція і ґрофа Естергасія. Барз мало ся дотогды знало о еманципачных снагах тзв. спиських єпископів, то значіть мукачовських єпархів, котры походили зо Спіша, главно о вызві Й. Й. Годермарьского з року 1711, як і о русі душпастирів з области Токая, Гайдудорогу і з Марамо-роськой жупы.

Правда, главно позорность в тім напрямі Н. Бескид сконцентровав на активітє єпископа Михала Мануїла Ольшавского (1743 – 1767), котры поважовав за вырішальну фазу боя о канонізацію єпархії. Шпєціально выдвигнув визнаам скликаня ґенеральной синоды в році 1764 до Мукачова і высланя каноніка І. Брадача ку Марії Терезії з протестом цілого уніятыского духовенства. У звязи з тым не обышов ани порівнованя заслуг єпископів М. М. Ольшавского і А. Бачінського, котры ся причінили о осамостатніня Мукачовської єпархії. Узнавать принос А. Бачінського, котрый організачно забезпечив фунґованя самостатной єпархії, але важнішы крокы, подля нєго, зробив М. Ольшавский, хоць канонізація ся реалізовала аж в році 1771, за єпископа Іоана Брадача.

Ціннов девізов публікації в одношіно к історії грекокатоліцькой церкви є і конкретізація общіх фактів, котры ся до того часу пертрактовали, причім представы о реаліях в животі церкви мали скорше абстрактный характер. Білы місця на тім полю автор выповнює пріснымы даныма о маєтковім ставі дакотрых мукачовських єпископів на основі захованя тестаментів,

конктерізує і вышкы поплатків за церковны службы священникам. Выповідну ціну тых фактів піднимають дакотры конкретны чісла встановлєных цін, котры ся в роботі де-ту обявляють.

Н. Бескид єднозначно патрив к представителям русофільского напряму в народнім русі карпатських Русинів. Прото є природным, же з той позиції коментує і вшыткы історичны явы той doby. Підписаня Ужгородської унії, але і Брєстської унії высвітлює як протируський комплот, што было про грекокатоліцького священика дость незвычайне. Істым несподіванєм про сучасного читателя може быти тыж критичне оцінєваня діятельства єзуїтів, але і василіанів, хоць обидва чины зробили про розвиток Унії, то значіть і про покрок Русинів много хосенного.

Другов носнов темов книги є історія русиньского етніка в періоді середнєвіку, або, пріснїше, тоты аспекты історичного розвитку Угорьска, котры корешпондовали з главным замірянєм той работы і заедно оплывили живот Русинів в роках, кідь криза феодализму наберала верх. Автор ся ту зосередив на розвиток соціально-правного сістєму, на причіны і наслідкы народных рухів в країні, але текст доповнив і спєстрив дакотрыма другыма проблемами той doby.

В частях о правных вопросах Н. Бескид в першій ряді прісно аналізував і порівновав шолтыство і урбаріат, главно з аспекту особной слободы підданных. Главны обмєджуючі факторы на тім полю приніс тзв. „дикий сейм“ з 19. октября 1514, котрый вырішив о рєштрікціях по поражді повстаня Ю. Дожи і заложіню тзв. другого підданства. Н. Бескид вказав і на далышй легіслативный розвиток, котрый прісны резолюції сейму модіфіковав і до істой міры змїрнів. Ішло главно о закон ч. 26 з року 1547 і законы з років 1556, 1567 о повиннім наворотню підданных і о заселєваню, котры были актуалны праві про русиньске жытельство в северовыходнім Угорьску.

І кідь марксістична історіоґрафія евідентно фаворізовала селяньскы повстаня, котры западали до ей концепції класового боя як рушающей силы сплоченьского покroku, нераз їх інтерпретовала дость поверьхно і без конкретных фактів в цілій їх комплексности. Революты, як обєктивны історичны події збачів і Н. Бескид, притримовав ся але главно фактів, бо припоманув і тоты, котры не были барз пертрактованы. Таким способом писав нєлем о Дожовім повстаню з року 1514, але і о повстанях Ґ. Карачонія з року 1569, респ. повстаню П. Часара з року 1631.

Без прикрас полисовав тяжку долю русиньських рольників в часах невольничества і підданства, подрібно аналізував формы плачіня феодальной ренты, як і формы вшыткых реґулярных річных, або і принагодных повинностей підданных рольників. Доповнінем тых частей Бескидовой работы было пописаня і фінанчне вырахованя прибытків верьхности, што давать можность нєлем зреаліти нашы представы о тогышніх реаліях, але тыж о великій маєтковой і сплоченьскій диференціяції жытельства. Пописує ту і образ тяжкой работы підданных у звязи з пописом технологічного поступу, котрый був жытый при будованю Списького граду.

На другім боці, Н. Бескид був застанцєм тзв. автохтонной теорії, подля котрой Русины представляють коріньне жытельство нєлем южнокарпатської области, але і цілого выходного Словеньска, што одмітовали і ёго сучасници як непідложєны тверджія. К автохтонній теріторії Русинів прирядив і Спіш, хоць припустив і значіня німецькой колонізації той теріторії. Правда, то не высвітлять, одкы ся до спиських міст, не бісідуючі о селах, дістали Словацкы, котры уж в 15. сторочу вказовали характер реґіону. Полемізовати з автором бы мож было і о дакотрых екстремных припадах і проявах утиску народа, котры уводить, але котры доднєсь не мож історично рекоштруовати ани нияк овїрити їх правдивость.

Русофільска орьєнрація автора ся ясно проявила і при обробці даной тематики, хоць в тім часі Росія уж не єствовала на ґеоґрафічній карті, а Советский союз не было можне поважовати за наступницьку імперію в ролі охранці і ослободителя славянських народів в Европі. Тяжко мож утримати представу, же Росії все ублизжовали вшыткы ёго сусідове од нападу Монґолів. Н. Бескид мать правду, кідь пише о неспокійности, як і о амбіціях Росії уж в 17. – 18. сторочу ревідовати мировы і дінастичны договоры, а то і на укор Польска і габсбурьской монархії. Правда, є то дашто друге, як кідь такы ревізіоністичны тренды поважуєме за оправнены.

При докладнім читаню публікації читатель наїсто збачіть, же автор на дакотрых містах споминать визнаам того, же Ґ. Жыд купив в році 1686 шолтыський уряд і здобыв так слободу про себе і про свою родину. Тыж є дивне, як автор порівнює дві родины з Ольшавіці: Ольшавських і Ямборьских. Не є то нагодне, але скоріше замір автора, котрый таким способом хотів передати поучіня і одказ своїм наслідникам.

Факт, же Ґ. Жыд купив шолтыство і так здобыв слободу є підкрєслєваний зато, же якраз того уможнило наданым хлопцям з роду Ольшавських штудовати і так здобыти высокы церковны функції, котры потім выужыли на поміч в розвитку освіты і культуры свого народа. Здобыли притім нєлем почливість Русинів, але і рєшпект державных інштитуцій, докінця в році 1754 єдна часть роду надобыла і шляхтицький титул. Родина Ямборьских тыж здобыла слободу і шляхтицький титул уж в році 1751, но не цалком штандартным способом, але через підпору з боку списького препаша. На розділ од Ольшавських але про русиньский народ не зробила фактично ніч.

Автор таков формов очісично назначує, же слобода є лем першым предпкладом розвитку народа і сплочности, і же сама не стачіть. Родина Ямборьских мала слободу, хосновала ей але лем про своє добро, на добро народа не позерала. Род Ольшавських здобыв слободу може лем нагодным способом, дав ей але до служб свого народа. А то є одказ Н. Бескида днешній молодій ґенерації русиньской інтеліґенції. Здобыла слободу, може тыж без властной заслугы, але то не стачіть. Без активіты, надхніня і жертвовности ся в проспїх вшыткых не буде тотя слобода про Русинів ужыточна. ■

Молга продераюча сонцю очі

Чабиньскы верьбины про ня были шось як куліса у театрі. Мій дїдо ня фурт іші до фрыштика будив і брав покормити сток, а я тоды був на нєго такый розьїдженый, же ем собі лем попід ніс дудрав: „Другы діти іші сплять, а я уж сіно до жолоба мушу носити!”. Кілько раз ем вышов із стайні, перед очами ем мав чабиньскы верьбины, із яких выходила молга, як кібы собі сонце через них очі продерало. „Гей, не стій ту, як кіл у плоті, але принесь вєце сіна! Не видиш, же статок од жажды языком трепле по ніз-драх! Принесь ай воды!” – скричав на ня дїдо аж ем застопонів і утікав із ведром ку студни.

• Нашого Мішка (Михала Чабалу) сьме так часто стрічали на улицях Пряшова, але і інших міст, сіл і в закутках природи, де малєвав свої незабытны образы фарбами якобы у молзі.

Фотка: А. З.

Мої родічі барз скоро померали. Мало-што сі на них памятам. Кідь мі дїдо бісїдовав за маму і няньку, у голові ем собі робив образ – як они могли вызерати. Не дарило ся мі представити собі, а так ем сі їх скоро нияк не запамятав. Дїдо мі раз повів: „Што тілько думаєш а трапиш ся!? Возь собі черузку і папірь, а кідь не памятаєш як твої родічі вызерали, та сі їх нарисуй!” Дїдови ся добрі бісїдова-ло, але як шось мам нарисовати, кідь не знам, як то вызерати. Но спробовав ем. Нарисовав ем якогось хлопа і бабу а дїдо каже: „Михалку, як єсь тото зробив? Та то чїсто вызерають як твої родічі!” Но ці то дїдо гварив правду, або лем жебы ем ся успокоїв, не знаю. Но од того часу ня рисовати барз зачало інересовати і скоро каждый день ем собі дашто нарисовав.

Тота молга ня переслїдовала часто, скушав ем ай до нєй верьби-ны занурени нарисовати, але не дарило ся мі. Молга про ня была шось як капюра до двора, де ем ся не міг дістати. Шось тайне, што скрывало за собов даякы чуда. А кідь собі сонце уж од той молгы протерло очі, выяснило ся, я видїв лем поле і ліс за штреков. Фурт тото доокло. Кідь рано верьбины не были закрыты молгов, было за нима лем поле а ліс. А я так хотїв видїти тото чудо-юдо, што ся за тов паров-молгов ховало. Пара-молга утекла а із нєв ай мое чудо-юдо.

x x x

Не думає ем собі, же мій дїдо із бабов ся так скоро поминуть а мы зістанеме із сестров самы. Поневіряти ся по чуджих сьме не могли, і так не зістало нам ніч інше лем іти до сиротинця. Не спомінам собі на тот час в добрім. Хыбив мі дїдо, баба і тота молга над верьбинами. Быв ем сам, як тот палець.

По міщанці ня дали учіти ся на польногосподарську школу до Лабірця. В духу ем собі опаковав: „Та зась коровы, зась скоро рано вставати?” Не мав ем інтерес до учіня у тій школі і щастя было, же ем ся стрітив із учітелєм Стефаном Гапаком, який кідь видїв мої нарисованы образы, мі повів: „Ты на тій школі не маш што

робити, ты ся ідь учіти за маляря!” Добрі ся му тото казало, але я окрем Михала Ребея не видїв ниякого маляря і не знав ем де ся до такого учіня мам приголосити. Ребей був самоуком і сам не знав як мі помочи. Уж собі не памятам мєно, але був то єден доктор, што лічів звірята, котрый мі поміг дістати ся на умельцьку школу до Бырна. Господи, велике місто, всягды повно людей, чудна бісїда а я як жобрачок ем ся блукав по улицях міста. Не было там моєй молгы над верьбинами, ани мого дїда. У тім часі ем ани не знав як ся мать моя сестра. Де є, што робить? Но єдно было про мене барз добре. Зачав ем ся учіти тото, што ня інересовало. Раз сьме были із камаратми на пиво а я кажу: „Хлопці, радость жыти! Малюєш собі, рисуєш, ниякы коровы, сіно, ношіня воды...” Сокласниці ся на ня позерали як кібы ем із розума зышов, ніч не розуміли моїй бісїді. Єден із них, што був такый бісїдливыый, каже: „Геле, водкуд ісьш! Воле! Вочем то млувиш?” А я му нато: „Ты то нігда не порозумиш, бо єсь нігда не видїв молгу над чабиньскыма верьбинами, нашу корову, дїда, бабу, поле за штреков і ліс!”. Чех зістав як оморочений, позерав на ня і ніч не порозумів. Од того часу ем зачав мати авторіту ай кідь ем був найменшы у класі. Зачали ня кликати по мені не Михал, але Мішко. Мішко Чабала із Чабин. Барз ся мі тото полюбило.

x x x

На середній умельцькій школі ем мав можность видїти велє образів старых майстрів, чїтати книжки о малярстві, вести дебаты што є добре у малярстві а што ніт. Сокласниці малєвали подля моды, яка была в тім часі у світї. Мі то даяк не было на дяку. Не было у тых образах ніч мого, нашого. Школу ем скінчив, але, правду повісти, не знав ем што є добре а што не є добре у малярстві.

На високу школу малярства ем ся дістав вдяка малярєви Дезідерови Миллому, котрый кідь видїв мої рисунки повів професорови Мудрохови, котрый у тім часі був велика авторіта, же бы ня требало дати на коморну мальбу. Знав ем, што є комора, комірка, але коморна мальба? Спочатку ем ся ай острашив. Кажу сам про себе: „Та то што, дадуть ня до даякой коморы, ці што, а там буду ся учіти малєвати?”

x x x

Професор Мудрох був задумчивый чоловік. Переживе войнову трагедію і єго образы были повны чогось тяжкого, смутного. Научів ем ся у нєго много, но єго фарбы мі нияк не сиділи. Тягало ня фурт до фарбности мого краю. Іші лем ем ся попозерав на біле полотно, а уж ем видїв белаве небо, белаво-фіаловы лісы... Лем што ем зачав першы тьяги пензликком по полотні, уж ся мі у голові выноряла тота молга над верьбинами. Прижмуриє ем собі очі, а уж ем видїв, як ся помалы розпущать у хмарах. Цілий край, тото поле, ліс ем видїв як задымлены. Попозерав ем ся на Мудроховы квіткы у вазі а шлось подобне было на єго образі за вазов. Світ на заднім плані образу ся задымовав лем інакшов фарбов як мої верьбины.

Близко яри ем ся выбрав домів до Чабин попозерати свою тету. Взав ем із собов ай пензликы, фарбы і полотно. Іші скоро рано ем ся выбрав малєвати мої верьбины і молгу. Так ем тужыв ся вернути і видїти тот край, але кідь ем ся поставив перед полотном, пришов на ня чудный страх. Не знам собі тото высвітлити, але страх був такый, же ся мі аж рука рострясла. Лем што ем потягнув пенз-ликком дакій раз, молга ся зачала двигати ку хмарам. Понагляє ем ся, жебы ем тото чім скорше намалєвав. Шыроky пензликы ем мінув із тонкыма і якось ем тот образ докінчив. Кідь ем ся вернує до теты, опер ем намалєваний образ на підстїну і перезерав ем сі го. Тета вышла із хыжы і каже: „Што-сь там намалював? Якесь вшытко задымене! Тоты стромы і крякы, як кібы барз далеко были а ці там ай кібы сама молга їх дусила!” Померзили ня тетины слова, але у духу ем собі повів: „Лем жебы ся мій образ професорови Мудрохови любив.”

x x x

До Братїславы ем ся вернує по тыждню і такой на другый день ем на хоббі школы стрітив професора Милломо. Не хотїв ем му указати намалєваны образы скорше, як бы їх видїв професор Мудрох. Но Миллий мі каже: „Но, Михалку, укаж, што-сь там дома вытворив за чудо!” Пороскладає ем образы коло стїны а Миллий: „Хлопче, ты пахнеш родным краєм! З тебе не буде ниякой кубїста ани імпресїонїста! Ты лем малюй свій край дале, як кібы єсь малє-вав свою душу. Твої фарбы і рукопис патрять лем там, одкы єсь пришов!” Ай ня то потїшыло, але ай кус мі было чудно зато, же як молодой студент каждый хоче быти модерный, і я так тужыв. Но повів ем собі: „Добрі, не буду модерный як Пікасо, але буду свій, Мішко Чабала, котрый малює тото, де ся народив!”

Школа мі утекла, як вода у Лабірцю. Ани ем ся не сподївав, а уж був конець. Із діпломом маляря ем ся выбрав там, де мі радив

професор Миллий. Домів. Но требало із чогось жыти а мої образы ся іщі барз не продавали. Вырішыв єм іти учіти на високу школу педагогічну. Ніч з того не было! Як учитель єм чисто скламав і сам себе. Не ішло мі то од руки і видів єм, же кібы єм зістав там дале, бив бы єм лем на сміх. Затяв єм ся і повів єм собі: „Мішку, не будеш фушовати до ремесла другим, єсь малярь, малюй!“

х х х

Пряшів, де єм вырішыв жыти і малёвати, бив повный Русинів, наших людей, а тоты мі додавали дяку до работы. Малёвав єм природу, портреты, уліці по місті, домы... Люде од ня дашто куповали а я мав із чого жыти, істи а, як справный Руснак, і выпити. Сходились єм із камаратми малярями до корчмы, яку не знам чом называли „Мексіко“. Была на добрім місці, недалеко од театру, а так там ходило велё умелців. Покись єм были із чистым розумом, та ємє дискутовали о вшыткім, а кідь ся уж розум побаламутив од велё півдецаків, бісїда была як на валацькій єромаді. Знав єм, же ня велё людей брало як такогo чудака, але мі тото ай пасовало. Міг єм собі повісти што єм хотів а ай кідь то было острє слово, якось мі одпуццало. Дось часто до ня вырывали малярї, котры ся силов-моцов хотїли подобати модерным. Я їх не брав до розума а надалє єм робив свою роботу так, як мі поради професор Дезідер Миллий. Єден пряшівський малярь мі вытыкав, же малюю образы як недокінчены. Же суть мало фарбевы. А я му на то повів: „Ты собі малюй свої коцочки, круги кільки хочеш! Я буды малёвати так, як мі серце каже. Хочу, жебы мої образы пахли краєм, де єм ся народив, а не світом, о котрім скоро ніч не знам!“

Видів єм, же велё із пряшівських малярів ся мі посмішували. Теарив єм ся, же о ничім не знам, же єм глухый і сліпый. Кідь ся робили выставкы у галерії, я бив на хвості, котрого бы хотїли там мати. Мерзило ня то, але не дав єм на собі знати. Раз за мнов пришов функціонарь КСУТ-у, ці бы єм не намалёвав портреты вызнамных людей, пряшівських Русинів-Українців. Заплата была слаба, але пустив єм ся до работы. Першый мі сидів писатель Гриць-Дуда. Быв то важений пан а я дістав страх, ці го намалюю добрі, жебы ся не уразив. Хотів єм го намалёвати по своїм, але панство хотїло, жебы то був достойный портрет достойного пана. Робыв єм што єм міг. Припоминало мі то образ, як кідь Гоя малёвав цїсарську фамілію. Є інтересне слїдовати, як ся люде чудно тварять, кідь знають, же їх дахто малює або фотографує. Каждый хоче быти знятый як найкрасшый і наймудрішый. Но а то барз кобарчїть руки малярєви, зато, же він хоче намалёвати подобу чоловіка таку, яка она є уднука. А із тым мало-хто согласный. Люде ся видять інакшыма, як суть досправды. Ай ту є так, же правда очі коле. Гриць-Дуда ся мі подарив. Ай кідь мі вытыкали, же є барз розмазаны, недокінченый... А я єм нато повів лем тото: „Кідь є дашто недокінчене, то значить, же іщі зріє, або ний го докінчить другый!“ І веру не нашов ся никто, хто бы мі вывертав дале мої слова.

х х х

Пряшів было місто, де каждый із умелців познав каждого. Правда, і ту ся робили розділы міджі малярями. Про мене то было вшытко єдно. До партії ня никто не кликав, сам єм не мав інтерес а, конець-кінців, што бы партія мала із Мішка Чабалы, котрый не знав ніч робити, лем малёвати. Побажув єм, же велё умелців сі із ня утяговало, але то мі якось ай пасовало. Міг єм собі робити што-но хотів а кідь єм десь у корчмі стрїлив дякы дурноты на політику, брали ня : „А... знаш, Мішко Чабала!“ І так єм собі міг жыти по своєму. Малёвати, веселити ся, поливати... Ніч єм ся не пертварёвав, жыв єм так, який єм був.

Уж не памятам хто то був, але дав мі роботу намалёвати образ про Василя Біляка. Вшыткы мі завидїли, а я ся із того так перестрашыв, же не знав єм што мам робити. Знам собі представити, што бы маляёвали други. Серпы, молоткы, зізды, зварячі, пастыріє, дружественікы, але жебы то малёвав Мішко Чабала? Аж мі з того пришло смішно. Сів єм собі до шыкні і роздумую: „Василь Біляк мать серпів, молотків і зізды як папєж крестиків! Намалюю му ёго країну.“ І так єм ся выбрав під Дуклю, одкы він походив, поставив єм собі полотно на стоян і малюю. Ани єм не спобагнув, коли ку мі пришла така стара бабка і каже: „Хлопче, што то там макуляй? Фарбы маш шумны, такы нашы, але ніч там не познавам. Якесь маш вшытко замазане!“ А їй: „Бабо, малюю образ про Біляка!“ Бабка на ня выкатулила очі і каже: „Та нашто му тото, мать уж вшыткого дост?“ Хотів єм бабу перессвідіти і кажу : „Бабо, буде мати пятдесятку. Панове хотять му дати дарунок. Образ.“ А баба як іспід пазухы: „Та намалюй святый, нач му тоты макулькы! Василь бив копыля, нігда ніч не мав, а тепер пан як неодты. Але кажуть, же поміг тому краю. Та лем малюй.“ Баба ся уж пуццала домів а я іщі за нёв закрываю: „Бабо, домалюю там ай вас із зайдов!“ Ани ся не обернула, лем махла руков а скоро про себе повіла: „Лем малюй, малюй! Ай мене. Може сі ліпше спомяне на тоту голоту, што ту є!“

Тоты бабыны слова ня так іншпїровали, же єм іщі вєце сил давав до малёваня, так, жебы тот край, горы, лісы, поля ай бабы вызерали як кібы мали обчаньску легітїмацію із адресов, же одты суть або

ту жыють. Образ наконець ся любив ай тым, што мі задали такую задачу, але нігда єм ся не дознав, ці досправды го дали Василёви Білякову. Десь хтось шуцав, же го не дали, же ся там вопхав другый малярь, який мав ідеологічний профіль і образ ліпшый. Вєце єм уж єм го нігда не видів. Не знам кому до рук попав.

х х х

До Чабин єм ходив часто. Тягало ня там ай кідь мої родічі уж были мертвы. Не бив єм із тых людей, де дома всягды мали. У Пряшові єм жыв тілом, але сердцём у Чабинах. Ай кідь єм малёвав поле, лісы, горы будь-де інде, всягды єм видів кус своїх Чабин. Раз єм повів єдному малярєви, же я кідь малюю країну ай у Булгарії, фурт там найду штось із той чабиньской. А він мі на тото: „Ты єсь бив і зістанеш гаджом!“ І сам єм ся зачудовав, але ёго слова ня нияк не образили, наopak. Іщі єм бив гордый і в духу єм собі повів: „Чабиньський гаджо є фурт вєце як пряшівска морална простїтутка!“ Кідь єм малёвав великы полотна про книжницю в Гуменнім, выбрав єм собі тему із Чехового Вышнёвого саду. Директор той книжніці мі роки припоминав, же коли приїду полотна домалёвати. Не ішов єм, бо они были готовы, докінчены. Ай там єм нароком „задымив“ людей і країну так, як мі із дітинства зістав образ молгы над верьбинами у Чабинах. Хотів єм навести атмосферу на образі, жебы провоковала того, хто ся на ню буде позерати. Жебы го стрїмала кй кібы чекав, жебы тота молга вступила горі, кідь сонце собі протре очі і всягды буде ясно. Тай у книжці, кідь ю чїтаме, не є вшытко ясне нараз, але поступно. А велёраз книжку перїтаме а і так нам не є вшытко ясне. Хотів єм, жебы тото было ай на моїх образах.

х х х

Десь зачатком вісємдесятих років єм ся дознав, же у Америці жыє малярь Енді Вархола, котрый малює конзервы од какойсь поливы а кажуть, же бы мав быти Русин. У Лабірцу ся тоды збрало пару молодых людей а барз хотїли, жебы тот Вархола мав музей у Лабірцу. Мі ся ёго образы не любили. Ніч, што ня на академії учїли, там єм не видів. Вшытко вызерало, як реклама, плаґат... Но кідь єм спознав ближе роботу того чоловіка, порозумів єм о што ту іде. Лем мі не ішло до головы, де ся так міг змочі тот малый, сухый Русначок, сын таких бідных родічів. Но вірьте або ніт, кідь єм ся дознав, як бїдовали у тій Америці, і мі было легше, затоже ня то підпорило як кібы мі хтось із-за хырбета казав: „Но видиш, Михалку, ты сирота, тыж єсь бїдовав гі тот Русначок Вархола, у дітинстві єсь ся досыта не наїв, так ся не санув а роб, жебы ай твоє мєно штось значіло!“ Михал Бицко із Лабірця о мі раз написав, же мої образы суть такы як ай я сам. Замолжены, жебы ся никто не дознав, што є у тій моїй воздушній перспективі. Пише: „Так як не знаме што нас чекать у будучности, так ай Чабаловы образы суть ёго молгов затягнуты і лем собі можеме думати, што якбачу там Мішко в тій далекості сховав. Видити ся мі, же він ани не хоче знати што буде, або што є за ёго молгов. Главне про нёго є, жебы ёго образы мали душу. І мають. Крегку ай сама душа Мішка Чабалы, маляря, котрый ся десь фурт понаглять, штось фурт алядять, жебы мав перед нами што тайти.“

Спочатку єм тому не розумів а кус ня тото ай мерзило, але потім єм собі повів: „Ліпшый малярь тот, што у своїх образах штось скрывать, як тот, што їх малює як кібы ішов із бубном на заїці!“ Но єдно єм собі од того Варгола одніс. Правду! Він указовав Американам образ їх жывота по правді, а я — образ свого жывота і краю, тыж лем по правді. Ці ся то дакому любило або ніт. Нігда єм ся не хотів вздати ани той моїй молгы, верьбин, ани того свого краю. Кібы єм то зробив, забановав бы-м ся.

КОМЕНТАРЬ-ЕПІТАФ:

Мішко Чабала ся не міг нігда забановати. Грав свою задачу у жывоті за сценарєм, який му написав сам жывот. Ани не мав охоты або дякы мінити штось, брав свій жывот такый, який бив. Быв ёго сценарїстом, герцём і режисером. Бісїда із ним не была обычайна. Мішкови пасовало, кідь го дахто брав такогo яким ся явив, ай кідь часто то была лем така маска. Уднука у собі бив барз чутливый чоловік, така доросла дітина. Видів єм го плакати, сміяти ся, але не видить ся мі, жебы єм го видів досправды щастливим. Не думам собі, же быв спокійный ай із тым, што намалёвав. Кідь ємє му робили выставку у Музею Енді Варгола, бив на непознання нервозный. Фурт собі штось шомрав попід ніс а указовав руков, же : „Ту мало быти вєце белавой... тото є барз їдовата зелена...“, nebo єм не застиг докінчити ...!“ Но кідь єм ся озвав а повів: „Мішку, потім то бы уж не были твої образы. Не шпекулуй, добрі то є!“ — зервознів і каже: „Облігат, то мі кажеш лем так, жебы єм бив спокійный!“ То уж было у часі, кідь Мішко Чабала похворів і барз ся бояв, же мать ракoвину. Із нічого ніч мі повів: „Видиш, ани тоты докторе не знають вшытко а лем собі думают, што там у мі є. Так як за тов молгов на моїх образах! Не видиш там, што там є, лем собі можеш думати.“

Отворія выставкы Мішка Чабалы у Музею Енді Варгола было

святоче. Перший раз єм видів Мішка так елегантно обличеного і барз нервозного. Хтось му лем так повів, же му не пасує машля ку кошулі, такой утікає собі купити друж. Фурт ся вертає до експозиції, не хотів жебы до отворіня там дахто ішов, позерає по образах і без перестаня собі дудрав попід ніс. Зато, же до отворіня было іщі три години, попросив єм Мішка, ці бы не хотів мі повісти пару слов на камеру. Заразив ся а каже: „Уж ай ты собі думаєш, же умерам?“ Наконєц сугласив, але не хотів, жебы іщі там був дахто вєце окрем нас двох. Вылагодив єм му:

- Мішку, буду ся тя просити просто, отворено...
- **Гей, як кібы то было на послідній раз...**
- Не бісідій глупости, я то думам важні...
- **Ай я!**
- Кідь єсь зачав із того чорного кінця, повідж мі, боїш ся смерти?
- **Не думам на ню. Не знам, як вызерать. Іщі єм ю не видів.**
- Віриш на жытє по смерти?
- **Я буду жыти у своїх образах.**
- Што ся діє із чоловіком, кідь умре?
- **Умер!**
- А душа?
- **Як малый хлопчиско єм собі думає, же тіло є як плащ на колєсі авта а душа як тота гума-душа, што є під плащом. Кідь плащ або пневматика ся знічіть, душа выфунить. Десь піде, але невидно ю. Росплыве ся як моя чабиньська молга. Може ай моя душа ся раз змішав із тов молгов.**
- Кібы єсь мав жыти одзнова, змінив бы єсь дахто на своїм жытї?
- **Я бы не хотів жыти одзнова. А кібы єм мусив, ніч бы єм не мінив. Нашто? Тады бы єм жыв лем як Мішко Чабала. Інакший бы єм ани не хотів быти.**
- Не мерзить тя, же не маш діти?
- **Но... Діточкы суть як квіточкы. Мої діти суть мої образы. На інакшы єм ся не зміг.**
- Дось часто єсь діти портретовав. Чом?
- **Они суть упримны, незопсуты... А портрет дітини і малєваня рук є найтяжше.**
- Снєє ся ті, кідь сплш? Што?
- **У сні єм фурт дома із дідом і бабов. Уж єм ся сам із себе смієє і сам собі повідає, же люде літають до козму, маме почітачі, а мі ся снєє дідова корова, верьбины, молга, стара студня... У моїх снах ся жытє заставив.**
- Єсь спокійний із днешнім світом?
- **Ніт, то є світ без души!**
- Як без души?
- **Люде стратили сумління, каждый видить лем сам себе...**
- Чом то так є?
- **Забыли єме на своїх предків а перебераме за своє чудже. Забываєме, же днесь (днешній день) є порох а вчера(шній) – вітор. Раз нам тот вітор тот порох задує до оч так, же уж будеме чисто зблуканы, сліпы. Як блудны сынове тіней наших забытых предків.**
- Віриш в Бога?
- **Своїм способом. Без віры ся не дасть жыти.**
- Помагає ти віра?
- **Велі!**
- Кого собі із людей найвєце важиш?
- **Дідо, баба, Дезідер Миллий, Мудрох, сестра, братранці..., тяжко то дати до шору.**

- Чом кажеш велі людем „майстро“? Думаєш то од серця?
- **Коли як, але каждый є у своїм жытї у чімсь „майстро“.**
- **Потім то кажу од серця.**
- Перебач мі тепер за дось неприємный вопрос. Чом пеш?
- **То не є неприємный вопрос. То є реаліта. Пю, але то не значить же не знам, як світ біжить.**
- Помагає ті то у робоїт?
- **Моя робота ня кормить, учить і мучить! Так мі фурт казав мій дідо. Но а коло того є ай палінка. Выпєш, забудеш... Но тепер уж виджу, же ай ту треба мати граніцю. Але єдно є правда. Я своїм питем нікому не ушкодів, лем собі. А то потім є уж моє діло!**
- Котры образы сам собі поважуєш за найліпшы?
- **Тоты найновшы, послідні?**
- Чом?
- **Іщі єм не нашов на них много хыб.**
- Находиш їх часто?
- **Тот маляр, котрый не найде хыбы на своїм образі, є самолюб а не маляр.**
- Маш камаратів?
- **Коло півдецака повно, але дале єсь фурт сам.**
- Но мі ся видить, же ся около тебе мотать дось люде...
- **Гей мотать... Лем мотать!**
- Выстава у Музею Енді Варгола ти зробила радость?
- **Є то моя найвєкша выставка а выдали мі перший каталог.**
- Што сі думаєш? Кідь ся на то позерать згоры Енді Варгол, што собі о тім думать він? Мішко Чабала у єго музею?
- **Не знам, але попрошу ся го як там буду... Вызерать, же то уж довего не буде.**

Мішко Чабала із Чабин, єден із найзнамішых русиньских малярів, зохабив молгу над чабиньскыма верьбинами 4. 8. 2002 по тяжкій хвороті. Так як ся тихо, ненападно зьявив на сцені малярства, сам, сирота..., так ай одышов. Забыли на єго півдецаковы камаратя, у найтяжшых годинах жытєа зостало коло єго лем пару. Єго сестра, Лаці Цупер, Душан Пончак, Хома із Кошиць ... У своїй шмыкни зохабив велі недокінченых образів. Ай кідь знає, же є тяжко хворый, малєвав іщі ай у шпыталю. Послідні єго образы вызерають як кібы ай они одходили із того світа. Так, як і їх автор. Не кричали фарбами, не били до очей темами..., просто зістали утягнуты як мала дітина у кутику сіней од страху перед чимєсь. На кождім із них зістав фалаток чабиньской молгы. Тото остатне є нафурт сховане за нєв а лем тяжко прийде час, жебы ся тота молга підняла до неба а мы бы збачили, што Мішко Чабала за ню сховав.

Гріб Мішка Чабалы із Чабин мать місце міжді небіжчиками-родаками. Людьми, од яких ся Мішко не доказав одторанути по цілий жытє. Як нароком, іщі ай мено мав чабиньске. Но міг бы быти хтось іншый маляр із таким меном, як Мішко Чабала із Чабин? Тот пражівський Толус Лотрек, котрый донєсь хыбить на пражівскім корзі, як ся фурт десь понагять. Тот згорблений невеликий хлопик із єднов руков у кешени а із другов собі тримає чігаретлю, котру мало-коли собі запалив. Тот Русначок із белавов, жовтов, рудов і білов фарбов на руках, із фарбами, котры зістали навєкы у памяти нелем Мішка Чабалы, але ай тых, хто любив єго образы. Фарбы єго родного краю, на котры нігдай не дав допустити. На край ранной молгы, гундражчих верьбин, обычайных людей і „...діточок як квіточок.“

Валерій ПАДЯК, к. ф. н., Ужгород

ВОЗРОДЖІНЯ РУСИНЬСЬКОГО НЕДІЛНОГО ОШКОЛОВАНЯ НА ПОДКАРПАТСЬКІЙ РУСИ: ЗАДАЧІ, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВЫ

Нараз мусай уповісти: Українська держава из часу пада Советського Союза нияк не подпорує ширіня програмы русиньского ошколованя; до тепер ани фінансово, ани юридично ци морально не поліває русинам у снагах мати свою народну школу. Нарубы: як то было и за Советського Союза, кить ся не признавала народність (а за українськов класифікацій – національність) „русин“, а русиньська школа у 1945 році в єден момент была заказана и вєце ги півтисячі школ нараз влада переонанджила на „українськы“ – так то є тепер в Україні! Як лем позад цілозакарпатського референдума 1991 рока стало видко, же за 47 років советської експансії не дало ся докус асимілювати русинів,

такой нараз из 1996 рока українська влада увела секретный документ, што її ганьбит перед цивілізованим світом и котрый ушытку сістему влады в Українській державі – міністерства, Закарпатську облладміністрацію, університеты, Націоналну академію наук України, Комітет державной безпеки а т.д. – наладив чим скорі асимілювати русинів. Сєсь секретный документ – так называний „План заходів щодо розв'язання проблем українців-русинів“ реалізує ся и днесь, то значит же фунтує уже 12 років.

У таких умовах не мож говорити за повноцінне народне ошколованя помежи подкарпатськы русины. Айбо и так на Подкарпатю за послідні пять років подарило ся організувати програму

холом недільного ошколованя. То значит, же діти русиньской народности/національности єден день на тиждень (слобідный од державной школы) поволи и з благословіння своїх родичів нащивлявуть п'ятьступінєву недержавну школу, у котрів русиньскі педагогы почас уроків русиньского языка и літературы, історії и географії Карпатської Руси давут ученикам базові знаня за свій народ, його культуру и історію – и так, поступно, їм ся прискїплює русиньське народне самоосмысління.

Карпаторусиньскі общественні організації на Подкарпатю и по других державах, де на своїх історичных землях жыют русины, тримають возроджіння русиньской школы за майважне діло. У

• Отворену годину про учителькы русинського языка на Підкарпатю в 2007 році у школі ч. 4 у Мукачові (Україна) успішно провела учителька і членка школьської ради Марія Лендель.

єдних державах (Словачія, Польща) тоті процеси регулюють ся через державні закони, і туй місна влада (представлена майоритним нерусинським народом) поступно поліває русинським громадам у снагах мати своє народне ошколованя. В Україні, де народність „русин” офіційним Києвом не визнана, ясне діло, ниякой подмоги од держави неє, як неє нияких державних законів. И хоть тоті проблеми централна влада в Києві воліла би законсервувати, айбо и так на уровні місної влади и подкарпатського соціума дасть ся видіти „тліючий” процес вызнання – приховане розуміння ситуації и пасивна поміч русинам у вопросі возроджіння русинської школи.

Тото розуміння сперат ся, из єдного боку, на історичні жерела, котрі констатують, же на час, як советська тоталітарна система иміла ся політично капчати ид собі Подкарпатську Русь и заказала русинську народність/національність, и такой тогди єдним махом заперла ушыткі русинські школи и замісто них отворила на осінь 1945 рока (лем поміяла таблы на школных будовах!) 636 „українських” школ. То значит, же на Подкарпатю сперед тоталітаризма система русинського ошколованя была доста розвинута и днешні снаги мати русинське ошколованя мож потовмачевати лем як демократичний процес возроджіння (навернення) того, што почас тоталітаризма заприщало ся!

Из другого боку, поліваля місної влади потовмачує ся демографічних ситуацій и балансом народностей: русины на Подкарпатю (у Закарпатській області України) и у середині ХХ століття, и днешє усе мали приріст насеління. Почас державного списованя (считаня) людей (як то было даколи за радянської влади, так то є тепер в незалежній Україні!) влада не хоче раховати русинів окреме од українців, и зато неє офіційної статистики – кілко русинів живе у Закарпатській області? Подля неофіційної статистики русины числят коло 70-75 % од общего числа биванців Закарпатської області – є їх коло 800-850 тисяч чоловік! Што то значит? Лем то, же помежи адміністративні еліты днешє ся найде читавое число етнічных русинів: од завідувачкы диточого садика и директора сілської школы I-II ступіня до губернатора області, од сілского головы до лідера політичной партії, до депутата місного парламента (Закарпатської обласной рады), ба ищи вецце – до головы місного парламента чи депутата парламента України (Верховной Рады)! Ци, як то є из кар’єров п.Віктора Балогы – аж до головы Секретаріата Президента України!!! Розумівучи ся на ситуації и не видячи ниякого сепаратизма у снагах русинських організацій мати народну школу, місний політикум и влада, глядаючи собі симпатії помежи русинських выборців, выказувут солідарність русинському ошколованю, што ся возроджає. То значит, же из місними адміністративно-політичними елітами організаторы русинської народной школы найшли, хоть и не нараз, общий язык и порозуміння. И вецце раз по селах, як ся закладали

конкретні русинські школы, подарило ся найти компромісне рішіння.

Зачинати усе тяжко. Майважнов аргументацій перед міснов владов усе був факт, же аналогічні школы подпорувут ся у других державах, де жыют русины. И там держава думає за вто, обы дати дітєм ошколованя по-русинськы, спомагає выдавати учебники, другу методичну літературу, поліває рішати инші проблеми культурно-національного жытя русинської громады. Не мож туй не уповісти и за роль громадських організацій, што заступлявут русинське двиганя послідного десятиріччя. Заслугов русинських громадських організацій, котрі приставут на то, жебы досігати ціль еволючновх путів, декларуєчи мирный ненасильницький характер двиганя, місний парламент Закарпатської області (а до того ищи і подаде районні народні рады) за послідні півдруга десятиріччя трич голосовав за вызнання народности/національности „русин” и убєртав ся до Верховной Рады у Києві урішити раз и на все тоту проблему. Послідне таке голосованя за русинів было у стінах Народной Рады в Ужгороді 7 марта 2007 рока. Почас сесії, котра, набізуюно, має про русинів історичне значіння, Закарпатська обласна рада своїм рішінєм № 241 „За вызнання національности „русин” потвердила: 1) вызнати на території Закарпатської області національність „русин”; 2) убєрнути ся ид Верховній Раді України из просьбов вызнати національність „русин” на законодательному уровні.

Ищи до того, 14 сєктембра 2006 рока, тота сама обласна рада своїм рішінєм № 119 понукнула Президента державы п.В.Ющенка, Верховну Раду и Кабінет Міністрів України

вызнати русинську народність, а до того понукнула місні адміністрації (орґаны місного самоврядованя) усяко спомагати подля своєї компетенції вирішюи проблем русинства, як то „народна культура, язык, ошколованя (!), звичаї, традиції, історія, християнська віра”.

Ушыткі документи из проблемы вызнання русинів, што їх проголосовала Закарпатська обласна рада, суть легітимні, и подля Конституції України рішіння орґанів місного самоврядованя нияка вышша державна інстанція не має прово испєрти ци запрітити. То значит, кіть в Україні русинська народність не визнана, айбо и так на місному закарпатському уровні удає ся рішати даякі вопросы, и не лем ошколованя.

Єдним из фактів компроміса – розуміння місними адміністраціями (районными одділами и обласным управлінням освіты) вагы возроджіння народного ошколованя было то, што русинські школы заклалися на основі школных колективів загальноосвітньх (середніх ци неповних середніх) школ в області. Дірекция державных школ пристає на то, обы ученикы їх школы, кіть на то буде воля родичів, нащивляли урокы русинської школы. До того, дірекция позволяє (суть лем окремі негативні вынятки) проводити урокы на базі школьной будовы, хосновати школьне майно, електрику а т.д.

Увести русинську школу „под стріху” загаль-

ноосвітної школы позволяє державне положіння за факультативні (дополнителні) урокы, котрі ученикам може (и мусит) організувати дірекция державной школы подля заяв од родичів учеників (не менше 20 заяв). Як правило, родичи просят організувати занятя из комп’ютерного діла, хореографії, танців а т.д., а дірекция має найти одповідного учителя (спеціаліста) и поплатити його роботу из бюджетного фінансованя. Отворіння каждой русинської школы зачинат ся из того, што родичі, котрі хочут, обы їх діти ходили до народной школы, пишут заявы на имня діректора – просят отворити при школі такий русинський клас. Ушытка документація за русинський клас передає ся до районного одділа освіты и лем позад того назад ся верне ид діректору школы из позволінем вышшой установы. Дірекції державной установы закон заприщає забезпечувати русинського спеціаліста (подля діплама спеціаліста из русинистики в Україні не суть!), ани оплачувати його роботу (тото не позволяє бюджет, бо у державі неє русинів!), и мож уповісти, же на днешній день не дало бы ся отворити ани єден русинський клас, кіби фінансованя (и ушыткі выдаткы), а до того інтерес – найти одповідні кадры – не перебрав би на себе сам організатор русинського недільного ошколованя – Школна рада. За тов системов (як результат компроміса) и зачала фунґувати народна школа на Подкарпатю.

Геополітичні здвиги в Україні из падом тоталітаризма, з єдного боку, и вытворіння новой системи Європейской Унії, до которой лєтісь вступили нові демократичні державы, де жыют русины, из другого боку, давут карпаторусинам шанс за даякий час видіти, як Українська держава, можно, реалізує снагы свого изближіння из Європов. То би значило, же Україна перебере на себе, и то з доброй волі, обязанности поважати мінорітні народы, а до того – наконець возьме ся роззаяти у себе в державі проблему вызнання русинського народа. То би значило и вызнати факт, же днешє помежи инші народы в Україні подкарпатські русины за числом насеління суть третьов народностей (позад українців и росіян). Світова рада русинів вецце раз ся убєртала ид владі України урішити сєсь вопрос. „Сучасна Україна мала би ся справувати як будущій член Європейской унії, а не як царська Росія або Советський союз. Вызнання карпатських русинів за окрему національність заспокоїт елементарні людські права русинів и стане важным кроком України на пути інтеґрації з остатком Європы” – так ся говорит у меморандумі СРР од 3 юнія 2008 рока.

Євроінтеґраційні процеси України, мож ся надіяти, мали би привести через вызнання русинського народа ид подпорованю в Україні русинської народной школы. И кіть би ся так стало, мусай буде русинським організаціям узяти ся помочи наладити в державі школну систему. Зато, як ся закладало русинське ошколованя, усе ся говорило за двояку ціль тої ініціативы. Ціле, главна ціль туй – через систему ошколованя прискільпати на Подкарпатю молодым

покоління русинське народне сомоосмысління, не дати ся асимілювати, здержувати процеси поукраїнціня русинського народа. Айбо мусай уважати и на другу ціль – покласти ошколованя уже тепер на професійну основу. И то так, жеби не хыбили нам учителі-професіоналы, жеби были приправлені програмы из ушыткых учебных предметів, жеби на основі тых програм написати и выдати для школы комплект учебників и розробити спомогателні учебно-методичні матеріалы. А до того – закласти сістему атестованя и звышованя кваліфікації учительських кадрів. И тота друга ціль – кїть буде добра воля України закласти у себе в державі державні (штатні) русинські школы (аналог мадярських, румунських, польських а т.д., які суть отворені из 1945 р. и реорганізовані из 1991 р.) и жеби тото не зачинати из нуля – най би держава мала можність перебрати собі тоту сістему ошколованя и увести її до державных школ, узяти на роботу наші учителі, подпорвати фінансово выдана наших учебників а т.д.

Тота двояка ціль прояснює, чом Школна рада має у перспективі закласти на Подкарпатю народну школу у кождому русинському селі – штомайменше півтисячі школ. Ясне діло, не дасть ся то зробити нараз, неє на то ані фізичной можності, ані фінансованя. Але думати за тото набізувно мусай!

Ініціатором русинського недільного ошколованя на Подкарпатській Русі и координатором фінансової підпоры выступив Світовий Конгрес Русинів и Світова академія русинської культури. Значительну методичну и моральну поміч школа усе мала од світового лідера русинського двиғаня, головы Світової рады русинів проф. Павла Роберта Магочія и головы Світової академії п. Стівена Чепы. Як то было на самому зачатку, так и тепер русинська недільна школа дістає поміч од спонсорів из Сіверной Америки (США и Канады), межи нима поважні в русинськїм світі меценаты: філантроп п. Стівен Чеп (жыє у Канаді, походить из Малого Березного на Підкарпатській Русі), общественна організація у США из сідлом у Піттсбургу "Карпато-русинське общество" (голова п. Джон Рігетті) и п. Стефан Молдован (жыє у Канаді, походить из Свалявы). Из часу русинського возроджіня усе ся говорило за потреби закласти програму народного ошколованя. Ідею таких школ подав почас II Світового конгреса русинів у 1993 році проф. П.Р.Магочій. Тоті симптоматичні спроби (из 2002 р.) дало ся изреалізувати лем у 2003/2004 школнім році. Того року под веджінем головы Свалявського общества русинів п. Василя Сарканича (1923–2008) и сівероамериканського координатора Програмы русинських недільных школ у Закарпаті проф. П.Р.Магочія отворили ся перші пробы 9 класів, котрі подпорвало Карпато-русинське общество США. Але на повну міру русинська недільна школа зачала робити у 2004/2005 школнім році, коли благочинна поміч прийшла нараз од трьох спонсорів, и не лем на школы, айбо и на выдана учебной літературы, проведіння нарад учителів, екскурсії діла учеників а т.д. Того року зачали робити нараз 16 школ, до котрых ся записало 386 учеників.

Число русинських недільных школ и учеників, што ся записали у тоті школы, усе росте:

2004/2005 шк. р.	16 школ	386 учеників
2005/2006 шк. р.	22 школы	536 учеників
2006/2007 шк. р.	27 школ	616 учеників
2007/2008 шк.р.	40 школ	858 учеників

Як ся лем закладала програмы русинського ошколованя, учитель записовав у свій клас коло 25 учеників, айбо претендентів усе было вецце, так што у даякых класах суть записані и 34, и 38 учеників. Два послідні роки сістематично у клас ся записує лем коло 20 учеників. То значит, же кїть суть у дякому селі, приміром, 38 претендентів, то нараз открьєся лем еден клас на 20 учеників, а коли ся дозберавут заявы

от ищи 2 претендентів – лем так ся открьє ищи еден клас.

Днесь на Подкарпатю програмов русинського ошколованя охоплюють ся такі адміністративні районы Закарпатської области: Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький, Иршавський, Мукачівський, Перечинський, Свалявський и Тячівський, варишы Ужгород, Мукачево и Свалява.

Школы суть у таких селах ци селищах: Великий Березный, Малый Березный, Перечин, Голубиное, Строино, Поляна, Свалява-Быстрый, Березники, Ганьковица, Керецькы, Неліпино-Сасівка, Ільница, Довгоє, Осой, Плоске, Лалово, Грабовница-Чинадієво, Клячаново, Лохово, Королеве, Хижка, Чорна, Буштино, Тячево. В Ужгороді и Сваляві суть по єдній школі, у Мукачіві майвєцце – пять.

Истинными подвижниками русинського возроджіня на Підкарпатській Русі суть учителі недільных школ, котрі ид тому суть учителями державных школ. Ушыткі учителі – професійні педагогы, вони мають вышшу ци середню спеціальну освіту гуманітарного профіля и доста педагогічного стажу работы. За кождого учителя мож уповісти доброе слово, бо не боят ся тримати свого, русинського, хоть політика поукраїнціня в державі иде згори, од влады, и хоть русинство в офіційній пресі, на радіо, в телевізії потовмачує ся як "сепаратизм", "антиукраїнство", ба ищи вецце – работа на загартні розвідкы з цїлєм "розбиваня Української державы". Не еден раз така політика влады отпуджєвала од русинської школы сімпатизантів русинства. Туй бы яло назвати учителів недільных школ: Анна Похилець, Марія Лендел, Оксана Шелепець, Марія Бойко, Марія Магурська, Люба Халахан, Анна Мегела, Люба Голованенко, Юрій Головачко, Ольга Бонкало, Оксана Попович, Маргарета Безик, Лариса Іляшевич, Наталія Халавка, Богдан Шелепець, Марія Сабов, Безик Жанна, Марія Медведєва, Марія Русин, Терезія Готько, Микола Бобинець, Марьяна Потураєва, Марьяна Мигович, Татьяна Мигович, Марія Канайло, Оксана Жвалюк, Наталія Орос, Иван Русин, Наталія Русин, Марина Шутко, Марія Полянська, Лідія Симканич, Світлана Філей, Надя Чубар, Татьяна Каланич, Ирина Шетеля, Иванна Бучмей и др.

Из 2006/2007 рока руководство програмов русинського ошколованя перебрала на себе такой того року закладена **Школна рада русинських недільных школ**, котра робит на добровольній основі. Перший склад школьной рады: Василь Сарканич, Валерій Падяк, Марія Лендел, Михайло Алмашій, Микола Бобинець. (До того русинськими школами руководив одноособно В.Сарканич). Школна рада – то выборна управа из учителів и активістів русинської освіти, котра має повноважіння управління ошколованям, закладати нові школы, розробляти учебно-методичну літературу, проводити мимокласну роботу (турніры из фотбала, декламаторського

умілства, русинські скаутські організації) а.т.д. Школна рада зберає ся на свої засіданя раз на місяць и репрезентує русинські школы перед владов в Україні и у світових русинських організаціях.

Русинське недільне ошколованя – то пять-ступінєва школа. Освоєваня програмы из кождого учебного предмета рочитує ся на 5 років (цвітів) ошколованя. Учебный матеріал, его формат, ступінь складности розраховує ся одповідно до 5 вікових груп (цвітів).

I цвіт – 10-11 років;

II цвіт – 11-12 років;

III цвіт – 12-13 років;

IV цвіт – 13-14 років;

V цвіт – 14-15 років;

Ученики зачинають ходити до русинської школы, як видиме, из пятого класа загальноосвітної дванадцятьрочної державної школы. Ученики нацивляють школу 9 місяців на рік – од септембра и до кінця мая, як то є и в державных школах. Рік ся фалатує на два семестры. У літі (и на Різдово) діти идут на вакації.

Школа робит еден день на тыждень. У котрий день на тыжнєві проводить урокы (ци у суботу, ци у неділю, ци у робочий день по обіді) – опстає на вибор учителя и класа. Школный день – то чотири урокы, каждый – по 30 минут. Межиурочна перерва – 5 мин., велика перерва – 10 минут.

Усе наші учителі звикли дати дітєм сперед уроків (ци на великій перерві) маленьку закуску, як то чай из кексиком вадь из тістом. На тото (а до того на чайник, погары, ложкы) бюджет школы має асінгованя. Дітєм любит ся такой нестандартний зачаток уроків. Кїть діти у русинську школу опставут позад 5-6 уроків державної школы, така закуска усе поможе їм выдержати ищи дві години ошколованя.

Програма русинського недільного ошколованя дає ученикам знаня из таких **учебных предметів**:

1. Русинський язык

2. Русинська література (I и II цвіт – літературне читаня)

3. Історія Карпатської Русі

4. Географія Карпатської Русі

5. Етика и християнська мораль

6. Русинський народопис

7. Народна русинська культура (естетика)

Перші три предмети у школьній програмі (язык, література, історія) – майважні, на тоті предмети планує ся читавое число школных годин. То значит: на кажді 16 учебных годин припадає такое число уроків: русинського языка – 4; русинської літературы/читаня – 4; історії Карпатської Русі – 3; географії Карпатської Русі – 2; етики и християнської моралі – 1; русинського народописа – 1; народной русинської культуры – 1.

Учебный процес за рік складає ся из 34 занять або 136 уроків (школных годин). Сітка занять русинської школы выпозірує так:

	учебный предмет	Місяць										Із того контролю роботи
		сентябрь	октябрь	ноябрь	декабрь	январь	февраль	март	апрель	май	УЕДНО	
1	Русинський язык	4	4	4	4	2	4	4	4	4	34	2
2	Русинська література (читаня)	4	4	4	4	2	4	4	4	4	34	2
3	Історія Карпатської Русі	3	3	3	3	1	3	3	3	3	25	2
4	Географія Карпатської Русі	2	2	2	2	1	2	2	2	2	17	2
5	Етика и християнська мораль	1	1	1	1	-	1	1	1	1	8	2
6	Русинський народопис	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	2
7	Народна русинська культура (естетика)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	2
УЕДНО		16	16	16	16	8	16	16	16	16	136	14

(Закінчіня в далшій ціслі.)

Московский рецензент празького журналу о выкумі Валерія Падяка з Ужгорода

Найзнаміший в Європі український культурно-політичний місячник „Український журнал“, який виходить в Празі, у своїм числі 1 / 2008 публікує рецензію **Михайла Дронова** (позн. ред. – Інж. Мгр. М. Дронов живе в Москві, в р. 2007 скінчив Філософічну факульту Пряшівської університету в Пряшові) на книжку **Валерія Падяка** *Ужгородський тижневик „Новый Свѣтъ“ (1871 – 1872): Анотована бібліографія матеріалів та історичний нарис* (Ужгород, 2006, 172 с.).

Подля усталених стереотипів, выкум літературного процесу 19. стороча на Підкарпатю іщі має далеко до вычерпаности. Главно, не цалком розаналізованим є вопрос з области карпатознательства – історія унґварського (ужгородського) тижденника „Новый Свѣтъ“, котрый в роках 1871 – 1872 був єдиним друкованим органом про тогышніх угорських Русинів. Якраз зато треба обернути увагу на роботу літературознателя, кандидата філологічних наук, успішного видавателя Валерія Падяка. У своїй книжці, присвяченій „Новому Свѣту“, він опубліковав історичний нарис і цілу анотовану бібліографію матеріалів тых малодоступных новинок. Треба повісти, же Падякови як першому міджі сучасными выкумниками подарило ся вынайти їх повный комплект.

У вступнім нарисі під назвов „Встановлення журналістики Угорської Русі: газета „Новый Свѣтъ“ та її сучасники“, автор вывітлив нелем історію тых новинок, але ся і детално приставив коло їх попоредника, яким были новинки „Свѣтъ“ (1867 – 1871). Спомяньме, же обидвоі новинки выдавало Общество св. Василия Великого, котре было вытворене подля прикладу Матиці словацької про Русинів, а спочатку выразно стояло на русофільських позиціях. Прічинов зануку „Свѣта“ і заложіння „Нового Свѣта“ ся стали ідейны розопрі міджі членами общества. Радікальне русофілство „Свѣта“ было неприятельне як про многих ёго членів, так і про тогышнього мукачовського грекокатолицького єпископа Штефана Панковича, котрый був ініціатором зрушіння новинок. Місто того реорганізоване видання „Новый Свѣтъ“ мало ліпшу позицію міджі угорськими свѣтськими і церковными властями, неперерываючи притім контакти з російсков культуров. Редактором новых новинок ся став Віктор Гебей. На сторінках тижденника ся публікували статі таких вызнамных про карпатознательів (і нелем про них) діятелів, як був Александер Гомічков, Іоанн Данилович, Іоанн Дулішкович, Феодосій Злоцький, Анатолій Кралицький, Александер Павлович, Юлій Ставровський, Евґеній Фенчик і іншы. Фактично, географія дописователів обімала цілу руську етнічну територію Угорщини: од Мараморошу на выході – ку Спішу на западі.

Обычайно схема опису подій довкола Общества св. Василия Великого і ёго выдань ся закладать на протикладах „патріотичной партії“ або „радикалів“ (т. є. радикальных русофілів) і „умірненой партії“ ці „мадяронів“, лідром котрых був єпископ Панкович. Кідь першым ся діставали ваврины прогресивных патріотів, то другы были выкреслены в неґативнім світлі. В. Падяк выступив проти подобных оцінок, підресливши недостойну уровень выкуму поглядів обидвох ґруп вообщє, і розділностей міджі ними, окреме.

Так, подля автора, несправно ся дістало під стереотип антигероя мено Ш. Панковича. Як він твердить, „єпископ швелияко підтримовав снагы части містной інтелігенції формовати літературный язык – не на основі укріпління

міджі Русинами російского языка“, реформуючі го до боку (подля тогышньої термінології) „угоруського наріччя“. Операючи ся на уведжены в текстї факты, автор представлять Панковича радше як прихыленця просвітництва міджі вірными і докладного обгаєвателя народного языка, ай попри тім, же він був на позиціях праґматизму у сфері церковного жывота. Повіме, же вопрос звязаний

з традично нелегким про закарпатську інтелігенцію вибранєм літературного языка є евідентный в цілім нарисі. Беспохыбы, практичний вызнам має бібліографія „Нового Свѣта“, яка має 547 позицій. Валерій Падяк описав вышыткы статі, корешпонденції а тыж короткы інформації, які ся обявили на сторінках тижденника почас цілых неповных двох років ёго екзистенції. Выняток твораť лем материалы рекламного характеру, выголошіня і справы о плачіну членського. Публікації суть систематизованы в рамках каждого року подля алфавіту. Кідьже авторство многих текстів є похыбне або незнаме, односно них зоставитель высловив властны гіпотезы. Выліпшыти бібліографію помогла і професіонална поміч вызнамной бібліографкы Закарпатської областной універзалной научной бібліотеки Ларисы Ільченко, жены В. Падяка. Ку кінець книжки, на выліпшіня роботи з нѣв, находить ся короткий словник малознамых авторів і менный реґістер.

Наконець, мож полемізовати з автором з прічины етнонімічної термінології. Так істо мож му выткнути даякы друкарьскы хыбы в текстї. Але до оч падаť інше: работа В. Падяка не патрить к тым поверьхным компілативным твора́м, яких є дость міджі закарпатськов інтелігенціов. Также як історичный нарис і як анотована бібліографія „Нового Свѣта“ книжку пож поважовати за реалный вклад до сучасного карпатознательства.

„Український журнал“

Мґр. Маріанна ЛЯВИНЕЦЬ, докторантка Будапештської університету

Дашто про культурный жывот и ошколованя русинув у Мадярщині

Вступ

Согласно Европській языковой Хартії, што призвана захищати и подпорувати регіональні языки, авадь языки меншин, што ся находять под угрозом исчезновения и суть частёв культурної цінності Європы, у Мадярщині введєні закони и міри подпорвання и сохранєнія меншин.¹ Завто накулько того мож, так як и в Европі, так и у Мадярщині державні органы снажують ся дати возможность меншинам сохраняти материнський язык, ошколованя на нєму, хоснованя його у масмедіях, у культурному жывоті. Окрем сєго, мати возможность хосновати материнський язык у адміністративных урядах, економічному и общественному жывоті державы. Европська Хартія направлена на сохранєніє культуры меншин и идентитету тых народув, што живуть у Европі, а у данному разі у Мадярщині. По даным перепису населєня Мадярщины, котрє было у 2001 році, по всьой Мадярщині русинами заголосилося 1098 людей, з них у Комловшці - 60, у Мучоні - 4. Специфіков мадярських русинув є то, ош позад исторических обставин у Мадярщині хоснують 3 діалекта: подкарпатсько-русинський, комловський, мучонський. Сесе з єдного боку є проблемов, а з другого то є однов з великих цінностей мадярських русинув, бо таким богатством варіантів на одній території не може ся похвалити ни єдна держава де живуть русины.

Культурный жывот

У послідні роки жывот мадярських русинув став активно розвиватися по цілуй державі. Маєме ряд традиційных свят, релігійозного, научного, культурогічного характера. Як правило, наші свята проходят за ініціативы и подпорваням самоуправленія Мадярщины. На культурологічні програмы маєме державні и власні фінансы. У Мадярщині є три основных русинських культурных центра: Будапешт, Комловшка, Мучонь, айбо и другі міста, такі як: Маріаповч, Сентендре, Ніредьгаза, Вац, Асовд, Демрєв де фунгують русинські організації, суть тоже не маловажnymi. Каждый великий центр має русинську школу и русинський музей. У 2006 році в керетах памятної конференції А.Годинки² музей русинської культуры был открыт и у Будапешті. Уєдно з ним, мали сьме щастя открыти першу русинську бібліотеку у Мадярщині. З того часа у керетах Столичного Будапештського Самоуправленія у 2007 році открылася столична русинська бібліотека.

Програмы

Окрем традиційных програм каждый рук проводяться и тематичні научні конференції, и літературно-музыкальні вечоры. Майважnymi межи ними были: научі конференції, посвячені Е.Фенцику³, проф. А.Фединцю⁴ и Е.Балецькому⁵, а межи літературно-музыкальными, вечера композиторов Д.Задора⁶ и І.Мітона⁷.

Каждый рук діла діточок проводяться

конкурсы співанок, рисунка.

Вытварне искусство

Русины Мадярщины мавут щастя каждый рук посіщати выставки русинських художников родины Манайла⁸, родины Медвецьких,⁹ о. Ласла Пушкаша¹⁰, Атаназ Фединця (Фруція)¹¹ и других. До мно-

• Молода научна працівничка и публіцистка Мґр. Маріанна Лявинець, котра тепер є докторандков будапештської університету. Фотка: А. З.

гих выставок, а особенно до юбілейных дат приурочено дакулько художніх альбомув: альбом А. Гринчишина (2005), «Атаназ Фединец. У горах мое сердце» (2004), «Художники родины Манайло» (2006), «На честь 70-роччя из дня рождения русинского художника Атаназы Фединца» (2006), «Твори художника Манайло Івана» (2007).

Из 2007 рока художня секція русинської меншини дораховала проводить художественні пленеры у живописных містах Мадярщины. Первый пленер пройшов у Комловшці, а другой запланований у Пілішсенткересті. Окрем того, за ініціативов ВРМС¹² плануєся будовання деревляної грекокатолицької церкви у Маріаповчі.

Музыка

Діла мадярських русинув характерно, ош они з єдного боку сохраняють церковну и класичну русинську музыку, а з другого боку снажують мати и модерный фольклор.

Треба одмитити діяльність струнного квартета им. А.Годинки под уплавленієм Т. Боніславського¹³, который исполняє класичні мелодії русинських композиторов. Окрем того, майбульшый вклад у возрожденіє церковной музыки внес Т. Бубно¹⁴, корый у 2005 році из Візантійським Мужським Хором імені Святого Ефрема удав КД, на котрому они співавуть Святу літургію Іоанна Златоуста, написану Іоанном Бокшаєм¹⁵ у 1921 році¹⁶. Пак у 2006 році они выдали иши єден КД, де были позбєрані русинської церковні Руздвяні колядки карпатського регіона¹⁷. Зараз роблять над

новым матеріалом, который они достали од наших братув-русинув из Воеводини. Хор реґулярно їздить по Европі на шилиякі фестивалі, у: Словакію, Румунію, Польшу, Францію и на Подкарпаття и др.

4 роки тому назад при Обществі Русинської Культуры был організований фольклорный ансамбль «Русины», который у 2008 році у Ніредьгазі на фестивалі етнічных меншин зайняв первое місто. Новов участницєв сєго ансамбля є Кєдік Анна, котра здавна знама як солістка. За послідні 2 роки, дякувчи подпорваню русинських самоуправленія Мадярщины, она уєдно из своєх сестров Магдалинов удала два КД «Карпатські співанки» (2006) и «Русинські колядки» (2007). Зараз робить над мадярсько-русинським КД співанок и КД діла діточок.

Медія

Однов з майзнамых реґулярных новинок, што ся выдає у Мадярщині є новинка «Русинський світ»¹⁸, котра виходить уже 5 рокув, и «Русинський Калєндарь-Альманах», корый виходить 8 рокув.

Окрем того у Мадярщині суть радіо и телевізійні передачі на русинському языку. Радіопередача проходить каждый тыждєнь у второк у 13.00 – 13.30 на габах MR4, а телевізіяна – раз на місяць у послідній четвер на Центральній Мадярській Телевізії / <http://www.mtv.hu/video/tar/?id=25897>. У Будапешті каждый другый рук проводяться кінофестивалі. Два роки тому на фестивалі было презентовано два короткометражні фільмы на русинську тематику. Сєго рока пройшов V. Межнародный Кінофестиваль Етнічных Меншин, де русины заняли III. місто документальным фільмом «Арфы Святого Духа», который показав діяльність Візантійського Мужського Хора імені Святого Ефрема.

Из 2008 рока начав фунґувати мадярський веб-бок www.rusyn.hu, де мож познакомитися из самими свіжыми новинками.

Культурні організації и їх діяльність

Як извістно, у Мадярщині є меншинові самоуправленія: ВРМС, СРМС¹⁹, самоуправленія районув и реґіонув. Їх фунґованя подпорує держава - Мадярщина. Окрем них у Мадярщині суть иши и цивільні організації: Общество Русинської Інтелігенції им. А.Годинки, Общество Русинської Культуры, Общество за Культуру Карпатського Реґіона, котрі входять у Асоціацію Русинських Організацій Мадярщины (АРОМ)²⁰. Майголовна задача сих організацій – пропаганда русинської культуры. Традиційнов рахуєся конференція памняти А.Годинки, котра ся проводить у фебруарі уже 6 рук. ВРМС уєдно з Обществом Русинської Інтелігенції им. А.Годинки каждый рук присуждає 6 премій им. А.Годинки, за активное участіє у пудпорванні сохранєнія русинської культуры у Мадярщині. Слідуючов важнов культурнов програмов, котру подпорує ВРМС, Общество Русинської Культуры и Общество за Культуру Карпатського Реґіо-

на – є Національное Свято День Русина, котрый ся проводить каждый рок 22 мая у разных регіонах Мадярщини (Комловшка, Мучонь, Пийч, Будапешт, Шарошпоток, Маріаповч). Каждорочно совмісно проводиться памятна концеренція Александра Духновыча. Межи сими основными святами проводяться шилиякі іншакі: музикальні, межнародні, научні конференції. 5 рокув тому назад був організований жунський клуб «Русиня», головнов задачов котрого є організація просвітительських вечорув, таких як: «Історія русинського народно-го убрання», «Характерность русинських вышивок», «Сокташі под час Руздва, Великодня, Предсвятчоний пуст», «Русинські стравы» и многі другі.

Публіцистика

Діла мадярського просвітительського жывота характерным є видання книг, што ся тычуть нашого прошлого, переиздавуться книги наших будителів. Дякуючи старанням Будапештської Універзити (ELTE) и Нїредьгазської Высшїй Педагогической Школы, у послідні рокы выйшло много книжок, котрі мавуть дуже великое значеніє у славистиці. Сесе такі книги, як: Аттила Холлош «Жизнь и труды Ласло Чопея» (2004)²¹, Антоній Годинка «Час гурше, ги вода...» (2005), Іштван Удварі «Зберька жерел про студіі русинского писемства III. Гадор Стрипський, народописник, бібліограф, языкознатель, товмач» (2007)²², «Няговские поучения» (2006), Эмил Балецкий «Литературное наследие», Bibliotheca Baltoslavica Budapestiensis Эмил Балецкий «Избранные статьи» (2008) и многі другі. Окрем сего выдавуться матеріалы конференцій Антонія Годинки «Изучения русинского языка у Мадярщині и за і гатарами» и памятной конференції Емілія Балецкого. Треба одмітити и интерес мадярских ученых, котрі штудувать нашу культуру и исторію. Книги, што ся тычуть исторії русинув у Мадярщині, наприклад «Egestas Subcarpathica» Йожефа Ботліка²³, и книги Андраша Штумфа Бенедек, а особенно «Сосіды добрі и вшеліаі. Русины, gens fidelissima»²⁴. Велику мадярсько-русинську историко-географічну изгладовательську роботу Подкарпатского регіона проводить Шандор Ковач у своїх книжках про Верецький перевал и про Мароморш²⁵.

Ошколованя дітей

Нынї у Мадярщині ошколованя національных и етнічных меншин иде по системі мадярського просвіщенія. У сему розумію оно має быти тождественным по содержанию, цілям и цінностям из мадярськов общеобразовательнов системов и мусить соблюдать основы ошколованя. Основнов ціллю ошколованя є сохраненіє и укріплєніє идентитета. Дуже важным рахуєся изученіє краєзнавства, традицій, исторії и искусства своєї культуры, которое є частєв школьной програмы. Ціллю выкладання языка меншин є то, обы мадярськыязычні ученики могли усвоїти язык меншин при общому обученіи на мадярському языку. У Міністерстві Ошколованя Мадярщини діла етнічных меншин виробили 2 типа (традиційный и розширенный) програм по ошколованю дітей. Діла бульшых меншин отрыті окремі школы, они ся односят до розширенної програмы. Так, як русинська меншина у Мадярщині є малов, так діла нас розроблена традиційна програма, в кереті якої діти изучавуть не лем мате-

ринський язык, а й свою культуру, традиції. Сесе програма составлена уєдно русинськими и мадярськими спеціалістами. Каждый рок її доповнюють, перероблюють на опыті школованя.

Говорити про обученіє дітей у Мадярщині мож выводить из позиції трєх діалектов, котрі «живуть» у Мадярщині. Діалект подкарпато-русинський, діалект жителів Комловшкы, оснований на групі восточно-славянських языков из хоснованям словацких и мадярських слов, и діалект села Мучонь, котрый у основному похожий на діалект бачвано-сримських русинув. Завто обученіє проводиться на містах из рахованням особенностей русинського населенія.

• Комловшка

У 1994 році под еїдов созданного Організація Русинув Мадярщини (ОРУМА) у Комловшці зачалося факультативное обученіє русинському языку, затым послї установленія ВРМС, у Комловшці была організована перва недільна школа. Через 10 рокув організовали інституцію - Русинський Культурный Центр Комловшкы, у рамках котрого по власнуй програмі удалося зачати регулярное обученіє русинському языку містных дітей. Діла того зробили сводный русинський клас, де уєдно учаться діти от 1 до 4 класа. Занятя прохадять 4 години на тыждень. Так як у Мадярщині иши не є своїх учебников, азбуки, читанок по-русинськи, діла дітей Комловшкы майліпшими книгами ся выділи книги з Пряшова, бо иппен тот русинський язык є майблїжчим ид комловшському діалекту.

Коло того дуже важным є того, ош од того часа, як ся зачало ошколованя дітей по-русинськи у школах, містні учительки дораховали русинський язык (пісні, стихи, казки) зачати учить з оводашами, обы пак, пузнїше, як они будуть ити до школы уже мали бы даякі основы русинського языка.

Дуже файна програма Комловшкы по краєзнавству и храненю традицій. Треба уповісти ош комловшчани дуже ся держуть своїх традицій. Каждое свято (церковное, народное) проводиться по старым обычаям, у котрых діти, а й молодеж села приймавуть активное участіє.

• Мучонь

Обученіє русинського языка у Мучоні иде з 1995 рока. Мучонь є бульшым поселенієм, ги Комловшка (3 500 людей). Або туй менше сохранився русинський язык. Завто, обы змінити сесю ситуацію и заблоковати вымираніє материнського языка у Мучоні, завели у школї обученіє русинського языка по 2 години на тыждень. Так, як мучоньський діалект у основному похожий на воеводинський варіант русинського языка, завто природно є, ош мучоньські школаші учаться на уроках из учебников, опубликованых у Воеводині.

Так ги у Комловшці, и туй фунгує програма по краєзнавству и сохраненію традицій.

• Будапешт та й други регіоны

У Будапешті и у других регіонах Мадярщини, діти бесидувать подкарпатським варіантом русинського языка. Из 2002 рока при районных и регіональных самоуправленіях проводяться недільні школы-студії діла дітей. Занятя проводяться раз на тыждень по 2 години. То, в основному ґраматика, читання, краєзнавство, рукоділіє, пісні а й танці. Обученіє проводиться по книгам з Подкарпаття. Межи сима недільними школами-студіями майліпша робота проводиться у VI. районі Будапешта и у Демрєві. Діти сих студій готувлять програми на разні свята. Майголовнов нашов

задачов у Мадярщині є обновленія кодифікації русинського языка, до котрої приступилисьме у сему році.

Rusyn culture live in Hungary (Resume)

According to the European Language Charta which helps to preserve language and culture of minority groups living in the European Union certain laws and procedures have been legislated in Hungary to protect the Rusyn minority.

In the last census in Hungary 1098 people avowed themselves as Rusyn, 60 people from them in the township Komlóská, and 4 in Mucsony.

From historical reasons in Hungary there are three rusyn dialects in use: Subcarpathian, Komlóská and Mucsony dialect. On one side this sets back the language preservation, on the other side this represents an extraordinary value.

To support the Rusyn language and culture many programs are organized across the country, which can come to fruition with state and private funds.

There are three major rusyn cultural centres in Hungary where museums and schools are functioning: Budapest, Komlóská and Mucsony, but cultural organizations are also operating in other rural cities.

The first Rusyn library has been opened in 2006 in Budapest with the contribution of the National Self-Government of Rusyn Minority of Hungary and the Antal Hodinka Cultural Association.

One field we emphasize is the Rusyn fine arts: exhibitions and publishing of art albums are important parts of this mission. At present the National Self-Government of Rusyn Minority of Hungary are working on a large scale project, the building of a Greek Catholic wooden church at Máriapócs.

Spiritual Slav and classical Rusyn music are also very important to preserve. The Saint Ephraim Male Choir, which is a well-known church ensemble in Western and also Eastern Europe, won many international prizes with rusyn-born cleric Joann Boksay's Liturgy of St. John Chrysostom. Beside this a large amount of folk CDs are published in Hungary.

One of the most successful monthly magazines is the Ruszin Világ (Rusyn World/ www.ruszinvilag.hu), which appears for 5 years. Another important annual publication is the Ruszin Almanach (Rusyn Almanach) published for 8 years. One time a week, at Tuesday from 1 pm till 1.30 pm on MR4 there is a Rusyn radio program and once in a month a programme called Rondo is shown in the Hungarian Television with Rusyn reports inside (<http://www.mtv.hu/videoar/?id=25897>). A Rusyn website in Hungarian is up from 2008 with the latest Rusyn news in Hungary (www.rusyn.hu).

In our country there are several Rusyn cultural associations - Antal Hodinka Cultural Association, Rusyn Cultural Association, Association for the Subcarpathian Culture – which aim to preserve and promote Rusyn traditions.

The main Rusyn programs in Hungary are the following:

- Beginning of February – Antal Hodinka memorial conference and prizing
 - Beginning of May – Alexander Duchnovich memorial conference
 - 22nd of May – Rusyn Day
 - Beginning of September – The Birth of the Blessed Virgin Mary
- Other high festivals are also held among

Hungarian Rusyns.

Organizing of several annual academic conferences and publishing of books in Rusyn subject matter with the help of Eötvös Loránd University in Budapest and the College of Nyiregyháza Department of Ukrainian and Rusyn Philology are other major tasks of the Rusyn organizations in Hungary.

As there are three main Rusyn dialects in the country, every region teaches their own in elementary schools: in Komlóska grammar books from Presov, in Mucsony books from Vojvodina, in other regions Subcarpathian grammar books are in use.

Our present major task is now the recodification of the Rusyn language, which we have begun in 2008.

1 Европська Харта на варіант русинського языка, што ся хоснує у Мадярщині (у русинській пресці), была переведена у 2007 році.

2 Антоній Годинка (1864 – 1946) – академік Мадярської Академії Наук, ректор Пийчської Університету, президент Подкарпатського Общества Наук. В його рукописном наслідстві убстали ся і лексикографічні і етнографічні роботи, котрі і дотепер не стратили цінності: «Глаголиця», «Пісні наших предкув», «Утцюзнина, гадуство и прошлость южно-карпатських Русинув».

3 Евгений Фендик – знатый прозаик, ученый славист, поет, просвітител, редактор духовно-літературного журналу «Листок», автор учебникув діла русинських дітей і сборника церковных проповідей.

4 Др. проф. Александр Фединец – хирург, знатый ученый. Руководил кафедрой хирургії Ужгородської Університету, написав понад 100 научных работ. У світі знають його як изгладователя проблемы зоба.

5 Емельян Балецький – філолог-славист, поет. Завідує кафедрой руської філології Будапештської Університету. Соавтор первого учебника старо-славянського языка діла мадяров, автор многочисленных лінгвістичных статей, изгладователь Комловського діалекта.

6 Дезидерій Задор – знатый композитор, педагог, музыкант. Был первым директором

Ужгородського музичилища, а з 1974 рока професором Львівської Консерваторії. Головнов тематикой його музыки были мелодії Подкарпаття.

7 Іштван (Стефан) Мартон – знатый композитор, педагог, музыкант. По собі лишив 400 оригінальных музыкальных произведений. Майзнаті його обробки русинських, мадярських, словацьких народних співанок.

8 Династія Манайло – Федор Манайло (1910 – 1978), його сын Іван Манайло, і внук Андрій Манайло. Знаті русинські художники. Федор Манайло – Народный художник України, один из основателей Подкарпатської Школи Живописи, нині призвану у світі искусства. Іван і Андрій живуть у Мадярщині, беруть активну участь русинському животі.

9 Родина Медвецьких – Николай Медвецький (1930 – 2007) його жона Едіта Медвецька і їх дочка Агнеса Медвецька – знаті русинські художники. Николай Медвецький – художник-монументаліст, член союза Художників України, заслуженый діятель искусства. Майзнаті його картини на верховинську тему, то галерея портретув русинув. Монументальні мозаїки і витражі мож увідіти на строяніях Петербурга, Києва, Євпаторії, Ровно, Красноперекопська, Ужгорода, Мукачева, Чопа, Петрова, Будапешта, Відня.

10 о. Ласло Пушкаш – греко-католицький священник, художник. Автор книги «Жизнь епископа Мукачевской Греко-католической епархии мученика Теодора Ромжи (1911 – 1947)». Майзнаті його роботи – ікони, його мозаїки «Capella Communio Sanctorum» мож увідіти у церкви у Cracovia Jagiwniki.

11 Атаназ Фединец – знатый русинський художник, фотограф, рентгенолог. Признатый майстер живописи, лауреат престижных дипломов и премий, член Союза Художников Мадярщины, активный член русинської общины Мадярщины.

12 ВРМС – Вседержавне Русинське Меншинове Самоуправління.

13 Тібор Боніславський – музыкант, скрипач, преподаватель. Автор монографий про Д.Задора, І.Мартон. Составил монографию про розвитіе музыкальной жизни на Подкарпатію.

14 Томаш Бубно – педагог, диригент, основатель Візантійського Мужського Хору ім.

Святого Ефрема, депутат Русинського Самоуправління в Кішварді. Іспідователь церковної католицької музики візантійського ритуала на території исторической Мадярщины.

15 Йоанн Бокшай (1874 – 1940) – греко-католицький священник, композитор, диригент, депутат Мадярського Парламента. Скомпонував шість Літургій. При своей священницькій і музыкальній діяльності, вун мав тверді русинські політичеські убіденія., был членом Русинської Національної Ради, де из своїми колегами-депутатами поддержовал стремления русинув до автономії, у составі Мадярщины.

16 János Boksay (Joann Boksaj) Aranyszájú Szent János Liturgiája férfikar / Liturgy of St. John Chrysostom for Male Choir (1921), HUNGAROTON RECORDS LTD. 2005.

17 Szent Efrém Férfikar / Saint Ephraim Male Choir BYZANTINE SPIRIT, Orpheia 2006

18 Новинку мож прочитати на <http://www.ru-szinvilag.hu>.

19 СРМС – Столичне Русинське Меншинове Самоуправління.

20 У Мадярщині суть і другі цивільні організації, айбо їх діяльність малоизвісна.

21 Ласло Чопей (1856 – 1934) – філолог. Написав, составил много учебникув на подкарпатському русинському языку, адаптовал і перевел на русинський язык много учебникув. Склад русинський словарь – «Русько-мадярський словарь» 1878 р., автор статі «Венгерские слова в русинском языке».

22 Гадор Стрипський (1875 – 1946) – научный и літературный діятель. Автор многочисленных публикацій: народописных работ, лінгвістичных работ, бібліографій. Историк, літератор, етнограф, новинарь и товмач.

23 Botlik József „Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti – Felvidék és Kárpátalja XIX – XX sz. történetéhez” Budapest, 2000. Книга про исторію южно-восточні народы Карпатського регіону.

24 Книга была переведена на русинський язык Ігорем Керчов у 2001 році. Оригінальна назва: S.Benedek András „Jó szomszédok, rossz szomszédok - A ruszinok, gens fidelissima”

25 Kovács Sándor „Verecke” (Budapest, 2006), Kovács Sándor „Máramarosi bércek között” (Budapest, 2007) ■

Др. Михайло ФЕЙСА, член Союзу новинарів Сербії і Документарно-журналістичної секції КПД ДОК у Коцурі

НА ФАХОВО-ЕДУКАТИВНЕЙ ЕКСКУРСІЇ У КАРПАТСКИМ АРЕАЛУ

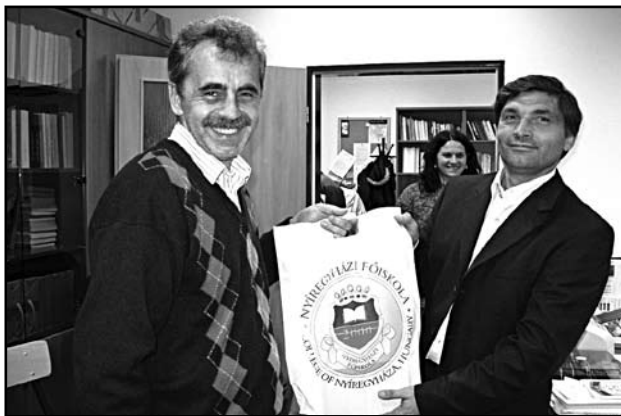
Прешлого року, на третім по шоре Конгресу Русинського языка, хтори отримани од 13. по 16. септембер 2007. року у Кракові (Польска), єдно зоз заключеньох и **континуоване отримованє и розвиванє контактох науковцох, професорох и педагогох руского языка медзи русинськими/руськими/лемковськими енкавама (Польска, Словацка, Україна, Мадярска, Канада, ЗАД, Горватска, Сербія и др.)**. Гу тому, за представителя войволянских Руснацох за реализацию того заключеня вибрани **проф. др Михайло Фейса**. Вон источово и єдини представитель войволянских Руснацох у Інтеррегіональній комісії за кодифікованє русинського языка.

З тей нагоди, а у духу реализації догвареного, **проф. др Михайло Фейса організовал фахово-едукативну екскурсію до Карпатського ареалу**, точнейше до **Ніредьгази** (Інститут за русинистику и українистику) и **Мученю и Комлошки** (дзе заступена наставка русинського языка як виборного языка) у Мадярській и **Михайловцох и Поруби под Вигорлатом** (дзе жительство, 1.000 грекокатолики, бешедує окреме білзко стандартному рускому языку войволянских Руснацох) у Словацкій.

КПД ДОК на драгу рушел пияток **19. септембра 2008.**

року и, по застановйованю у Сеґедині, дзе ше тиму професора Фейси приключача Зорица Фирисова, слависта и дакедишній студент Оддзелєня за русинистику Філософського факультета у Новим Садзе, и сцигол до **Ніредьгази** у раніших соботових годзинох. Домашні славистом, професором руского языка и педагогом бул проф. др Михайл Капраль. Вечерани нови публикації Інститута у Ніредьгази и Оддзелєня за русинистику Філософського факультета и КПД ДОК. Гу тому, председатель КПД ДОК у мено коцурскей бібліотекарки Весни Пешут, односно у мено Народней бібліотеки и читальні Данило Киш Оддзелєня у Коцуре, уручел 138 руски кніжки же би Ніредьгази Інститут звекшал фонд своїх русинистичних кніжкох. Зоз професором Капральом утвєрдзени и теми зоз хторима вон и євентуално ещи даєдни слависти Мадярської можу буц заступени у 2. и 3. тому репрезентативного збірника **Русини/Руснаци/ Ruthenians (1745-2005)**. Атмосфера була окреме цєпла бо истого дня професор Капраль и його фамелія кресцели їх треце дзецко.

Коло поладня КПД ДОК сцигол до **Мученю** дзе го у валалській хижі привитали представителє и локальний русинський самоуправи и мадярські представителє власци.

• На катедрі русинської і української філології Ніредьгазької вищої школи (Мадярсько) проф. Др. Михал Капраль, к. н. (зліва) привів проф. Др. Михайла Фейсу з Новосадської університету, котрому передав дарунок на пам'ятку (наісто ташку книжок, як же то інакше може бути в тих кругах).

Домашні бул Золтан Филкогаз, а прекладателе на релациї мадярски-руски були Зорица Фирис и Сенка Славчев. Под час сердечного стретнуца евоковани потерашні заедніцки стретнуца, а окреме рочни побратимски нащиви медзи валалами Мучень и Коцур, хтори претаргнути початком 1990-их рокох пре воєну ситуацию на просторах бувшей Югославиї. КПД ДОК поволат Мученьцох (з оглядом же на ніх шор) же би пришли до Коцура, як то було узвичаєне, на полним автобусу, до коцурских обисцох, концом мая, у чаше отримованя Шветового конгреса Русинох/Руснацох/Лемкох у Руским Керестуре. За тоту нагоду, попри кніжкох КПД ДОК-а, у мено Народней библиотеки и читальні Данило Киш Оддзеленя у Коцуре, мученьским дзецом, хтори уча русински язык, уручени и 36 дзедински кніжки по руски. Фасциновал привит жительцох Мученя, хтори не сановали ані час ані енергию (уклюючи ту и мученьского паноца и особу задлужену за мученьски музей) же би госцох поведзели и до церкви, и до капели (дзе паноец жадал чуц Богородице дїво у русинскей варианти войводянских Русинох / Руснацох), и на теметов (на хторим госци понаходзели и презвиска своїх предкох, з оглядом же Мучень бул место збераня приселенцох до Коцура пред 245 роками), и на стару и нову локацию месного музея.

На своєї драги експедиция КПД ДОК зашла и до **Комлошки**, дзе було у плану организовац одну заедніцку годзину русинского языка, але, понеже професор Дердь Бенедек, путує на годзини зоз Будапешту и през викенд го нет у Комлошки, тота часц програми не реализована.

У пополадньових годзинох у шлебодней режії обидзени варош **Михайловци**, а у вечарших годзинох КПД ДОК ше змесцел до готелу Life на озеру Земплинска Шишава.

Члени ДОК-овей експедиції участвовали и у недзельовой грекокатолицькей служби Божей у **Поруби под Вигорлатом** же би по служби були урядово прияти з боку старости Поруби пана Юрая Кришки у валалскей хижі и у його уряду. З початком на 14 годзин отримана цаловечарша програма. Перша часц програми представляла промоцию 1. тома репрезентативней публикации *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)*, коцурского двоязичного часописа за культуру *Ерато над Коцуром/Куцуром* и зборніка 77 коцурских поетесох и поетох *Дуга над валалом / Дуга над селом*. У тей промотивней часци участвовали Урош Славчев, Зорица Фирис, Сенка Славчев, Славица Чельовски, Микола Каменіцки, Тат'яна Силаді, Кирил Варґа и проф. др Михайло Фейса. У другой часци виведзени два монодрами, "Волам ше Андя а волаю ме Ганча" авторки Серафими Медешовой и "Приповедки єдней Русині" авторки Серафими Макаевой, обидва у режії коцурского режисера Дюри Макая. Обци улечаток же коло 50 присутни культурно-уметніцку програму прилапели, цо зоз частима аплаузами и потвердзовали и наградзовали.

Не треба забуц и же попри числених контактох и преширених видикох у рижних сегментах, екскурзия забезпечела и предусловия за формоване нового науково кадру од хторого ше годно чекац значни русинистични резултати. На екскурзії була и професорка класней настави Сенка Славчев, директор основней школи у Бачкей Тополі, член Национал-

ного совита рускей националней меншини, преподаватель руского языка з елементами националней культури и, по шицким судзаци, будуци студент Оддзеленя за русинистику на мастер-студийох зоз тему "Уплів мадярского языка на руски язык". Цала екскурзия-експедиция догварена преїг жителя Михайловскей општини, Мароша Воловара, хтори транслитерує твори др Гавриїла Костельника на латинку и жада уписац мастер-студії Оддзеленя за русинистику зоз тему "Поровнованє русинского языка Словацкей и руского языка Войводини". Ментор обидвох мастер-роботох будзе проф. др Михайло Фейса, а як член комисії другой мастер-роботи проф. др Ана Плишкова зоз Прешова. Гу тому и ношитель того цалого проекта медзинародного сотрудничтва, позарядови професор за предмет Руски язык на Оддзеленю за русинистику Филозофского факультета др Михайло Фейса, за курси Русински язык карпатского ареала и Правопис руского языка, забезпечел значни лингвистични материал, цо ше тиж одноши и на нашу славистку Зорицу Фирисову, хтора своєю студії започала на Катедри за руски язык а закончила у Мадярскей, дзе и жиє.

Треба визначиц и факт же за свою дальшу роботу хасну буду мац и професор класней настави Славица Чельовски, учителька 1. класи руского оддзеленя основней школи у Дюрдьове, педагог двоязичней школи у Коцуре Сакач-Фейса Мария, етнограф Микола Каменіцки, як и шицки учасніки на проектох проф. др Михайла Фейси – *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)* и *Правописни словнік руского языка*, хтори софинансує и Министерство за культуру Републики Сербії и три покраїнски секретарияти (за управу, предписаня и национални меншини, науку и технологіини розвой и за образованє и культуру).

Спред Документарно-журналистичней секції КПД ДОК

• Святочне приятя гостів, Русинів із Войводини: Аранки Медеші, Меланій Горняк і Др. Михайла Фейсы у канцеларії старости села Поруба під Вигорлатом (Словакія) Юраєм Кришком (зліва).

на екскурзії були двоє члени. Новинар др Михайло Фейса (вулґарно и непрофесійно вируцени зоз одцудзеней українізаторскей НВУ Руске слово з Нового Саду, хтора, напр. за розлику од вербаского *Гласу*, одбила своїх читачох аж и поинформовац о тей за руску националну заедніцку винімно значней екскурзії, гоч роботніком у НВУ хлеб забезпечую праве припадніки тей националней заедніци) и за фотографію и камеру задлужени Наваляни Юлиан, хтори праве тих дньох по перши раз замерковами у явности – на конкурсу за фотографію МО Рускей матки зоз Вербасу. Документацино-журналистична секция явностц упозна зоз резултатами тей, без фалшивей скромности, историйней фаховей екскурзії 5. октобра 2008. року у Дому культури Коцур, у термину КПД ДОК, на 19 годзин.

Од того проекта мултилатерального сотрудничтва обечує ше не лем усовершованє наставнікох и сотруднікох, але и доприношенє ширшому розвою культури у вецей сегментах. Конкретно, у каждам месце дзе КПД ДОК на своєї драги бул, присутни поволани на участвованє на двох конкурсах ДОК-а – за Медзинародну гумористично-сатиричну манифестацию Куцурски клип / Коцурска чутка / Kuczorai csutka / Kucura Cornsob 2008 и Ерато на Куцуром/Коцуром. Присутни поволовани и на Медзинародни шаховски турнир шахистох по 15 роки, хтори ше ма отримац у Коцуре першого викенда у децембру того року (5-7. децембер). Проект професора Фейси потримани од Национального савита рускей националней меншини и од Покраїнского секретарияту за управу, предписаня и национални меншини. ■

Школство Руснацох у Републики Горватскей (3.)

(Продовжіня з минулого числа.)

Пестованє руского языка и култури од 1998. по 2008. рок

ОШ Антуна Бауера, Вуковар - Подручна школа Петровци, директор Иван Мадярош

	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
класа	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре
1.кл.	8	6	8	3	8	6	5	8	5	6
2.кл.	9	9	6	7	3	8	5	5	8	6
3.кл.	6	8	9	6	7	4	7	6	5	8
4.кл.	6	5	9	8	4	6	4	7	6	5
5.кл.	6	4	4	9	7	4	5	2	7	6
6.кл.	5	5	4	5	5	5	2	7	3	6
7.кл.	14	4	5	4	6	6	8	2	5	3
8.кл.	3	8	4	5	4	6	7	8	2	4
ведно школярох	57	49	49	47	44	45	43	45	41	44
учитеље	1 М.Магоч	1 Н.Гнатко	1 Н.Гнатко	1 Н.Гнатко	3 Н.Гнатко М. Хома Н. Баїч	3 Н.Гнатко М. Хома Н. Баїч	2 Н.Гнатко М. Хома	2 Н.Гнатко М. Хома	2 Н.Гнатко М. Хома	2 Н.Гнатко М. Хома
Чисти оддзє- лєня	0	0	0	0	4	4	4	4	4	4
комбинації	4 1.и 2. кл. 3.и 4. кл. 5.и 6. кл. 7.и 8. кл.	4 1.и 2. кл. 3.и 4. кл. 5.и 6. кл. 7.и 8. кл.	4 1.и 2. кл. 3.и 4. кл. 5.и 6. кл. 7.и 8. кл.	4 1.и 2. кл. 3.и 4. кл. 5.и 6. кл. 7.и 8. кл.	2 2. и 4. кл 7. и 8. кл	2 1.и 3. кл. 5.и 6. кл.	2 2.и 4. кл. 5.и 6. кл.	2 2.и 3. кл. 5.и 7. кл.	2 3.и 4. кл. 6.и 8. кл.	2 1.и 2. кл. 7.и 8. кл.

ОШ Чаковци - Подручна школа Миклошевци, директор Мария Мадярац

	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08
класа	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре	школяре
1.кл.	4	2	3	4	4	1	3	3	2	8
2.кл.	2	4	2	3	4	4	1	3	3	3
3.кл.	6	2	4	2	4	4	4	1	3	3
4.кл.	2	5	2	4	2	4	4	4	1	3
5.кл.	3	2	3	1	4	2	2	3	4	-
6.кл.	1	2	2	3	2	4	2	2	3	4
7.кл.	2	1	2	2	3	2	3	2	2	3
8.кл.	1	1	1	2	2	3	2	3	2	2
ведно школярох	21	20	19	21	25	24	21	21	20	26
учитеље	1 М.Магоч	1 Н.Гнатко	1 Н.Гнатко	1 Н.Гнатко	1 М.Хома	1 М.Хома	1 М.Хома	1 М. Хома	1 М. Хома	1 М. Хома
Чисти оддзє- лєня	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Комбинації	2 1-2-3-4 5-6-7-8	2 1-2-3-4 5-6-7-8	2 1-2-3-4 5-6-7-8	2 1-2-3-4 5-6-7-8	3 1.и 3.кл. 2.и 4.кл. 5-6-7-8.	3 1.и 3.кл. 2.и 4.кл. 5-6-7-8.	3 1.и 3.кл. 2.и 4.кл. 5-6-7-8.	3 1.и 3.кл. 2.и 4.кл. 5-6-7-8.	3 1.и 3.кл. 2.и 4.кл. 5-6-7-8.	3 1.и 3.кл. 2.и 4.кл. 6-7-8.

Руски язык и писня вше вещей медзи школярами, а о културним скарбу почали сами виглєдовац. Старанє о нїх у каждим поглядзе, од 1999. року по нешка, водзели и водза лєм директоре основних школах у хторих ше тота настава одвива, Иван Мадярош и Мария Мадярац, учитеље Наталія Гнатко и Мария Хома, як и Актив учительох руского языка од часу кед є формовани. Директне сотрудицтво Министерства науки, образования и шпорта зоз Основнима школам у хторих ше отримує настава пестованя руского языка и култури и зоз учителями хтори отримує наставу, допринєсло би швидшому ришованю актуалних проблемох. Наздаме ше же од державних власцох достанєме потребни одвит и ришиме проблеми виучованя мацеринского языка Руснацох у Републики Горватскей.

Школского 2005/06. року осму класу закончела перша ґенерація хтора по отечественей войны мала чесц и щєсце ходзиц осем роки на наставу руского языка. З тей нагоди порихтали пано на хторим, попри словох Алек-сандра Духновича:

»Люб свой народ, не прето же вон славни, алє прето же вон твой!« так написали:

»Учили зме руски язык, писали руску азбуку, читали литературни діла, вигледовали културни скарб руского народу, пестовали и зачували велі традицийни обичаї своїх дідох, учили историю и спознали власну судьбу, нас, Руснацох. VIII б класа.«

XVII ГНОС у настави пестованя руского языка и култури - приклади зоз пракси ОШ Антуна Бауера, Вуковар - Подручна школа Петровци

1. Нациви малих вигледовачох

У школским 2006/07. року, школяре у Петровцох нацивели г'аздиню Павлину Мудри, хтора им указала як ше правя череги. Школярки 7. и 8. класи, свою схопносц презентовали на централней приредби «Дні хлеба» органоизованей у Вуковаре, кед пах пражених череґох и їх коштованє прицагнул вельо нацивительох гу штанду III. основней школи на котрим були виложени и старински колачи Руснацох.

Друга нацива була бачикови Томиславови Виславски. Вон школяром поуказовал стари орудя и предмети хтори ше, кед вон бул мали, каждодньово хасновали. Зоз пойда знял: ожох, кочергу, столук за лупанє кукурици, кудзель, шпуляр... Потим указал як ше и зоз чим, дакеди ламало и як ше то дакеди иншак шицко робело.

У доме петровчаня бачика Томислава Виславски ...

У школи, школярох нїзших и висших класох, нацивила андя **Мелана Вашашова** и указала як ше предзе на кудзелі. Зоз таким способом ученя, кед школяре уж од малючка започню зоз вигледованьом, вельо вецей можу дознац о животу своїх предкох.

Реализация настави по ГНОС-у, порушела при школярох руских оддзелєньох вигледовацки чувства. Андрей Владимир Бучко, школяр першей класи, одведол нас до нациви своєї баби **Єлки Барновой**. Вона нас дочекала зоз **»червеним руским партком«** и вишивану салвету на столе. Потолковала нам же ручна робота вше була вреднована при Руснацох. Кудзель и кросна скорей були у каждым руским обисцу. Пресц, ткац и вишивац знала скоро каждая жена. Тому ше дзивчата учело од малючка. Од нєй зме вельо дознали и о **»кветованей лади«**, котру пре нашу нациву принесла до приклетя.

Андя Мелана Вашашова указує и учи пресц на кудзелі...

Школяре 3. и 4. класи нацивели и дом анді **Лели Тот-Боґмековей**. Гоч ше уж давно **гліняни кантички** вецей не хасную як судина у кухні, вона их и нешка чува. Находза ше преврацени на латковим плоцику. **»Так ше дараз и кладло«**, потолковала нам андя Лела. Дознали зме вецей о их хаснованю и обачели розлику украсох на нїма.

2. Вельконоцни роботні

Же би ше обичаї Руснацох преношели на младших, муша ше о тим и старши постарац. Професорка руского языка **Мария Хома**, пририхтала креативну вельконоцну роботню, на котрей школяром указала як з масла може настац тлустенке **»баранчатко«** хторе ше з другим єдлом будзе пишиц у вельконоцней кошарки. З учительку руского языка **Наталию Гнатко**, школяре научили сами направиц **»кичицу«**, основни прибор за писац писанки з воском. Од школярки другой класи, Ани Рац, дознали зме же єй баба **Марча Рац, Крейніцкова** вше за Вельку ноц пише писанки з воском. Дзечне прилапела нашу поволанку до школи и указала школяром як ше то роби.

»Баранчатко« – вельконоцна роботня проф. Мариї Хома

Шицко научене, школяре мали нагоду ище вещей усовершиц дома, зоз мацерами и бабами, кед ше пред Вельку ноцу тоті роботи у обисцу и окончовали.

3. На годзини горватского языка о руским языку

З нагоди означованя Медзинародного дня мацеринского языка, 20. фебруара 2007. у III. основней школы Вуковар, школяре од 5. по 8. класу котри ходза на наставу пестованя руского языка и култури, у своїх оддзеленьох, на годзинох горватского языка, отримали годзину о руским языку, а з цильом же би парнякох упознали зоз своїм мацеринским языком.

Рушели од историй. На карти указали Карпатску Рус, свойо праотечество, а потим територію на котрей ше формовал и по нешка очувал, язык Руснацох. Представели своїх народних будительох, Александра Духновича и Гавриїла Костельника, а потим и литературни розвой руского языка. Потолковали основни характеристики по хторих руски язык, легко розликавац од других славянских языкох. На сликох представели русских поетох и писательох зоз Петровцох. Же ше руски язык очувал, розвива и пестує, школяре потвердзели зоз інформаціями о иснованю Катедрох за руски / русински язык у Новим Садзе (Сербия), Прешове (Словацка), Кракове (Польска) и Торонту (Канада), отриманима двома Конгресами русинского языка, як и айновшей »Грамматика руского языка« др Юлиана Рамача, друкованей 2002. року.

На концу свойого викладаня »млади учители руского языка« порихтали своїм парняком мали задаток. Шицким подзелели цидулки з руску азбуку, зоз котру вони требаи написац свойо мєно и презвискю. »За першираз тельо, лєм най будзе точно написане«, толкую »учители« школяром. Того дня школяре витворєли свой плановани циль. Парняком у класи, прибіжєли свой мацерински язык. Школяре русских оддзеленьох одхилєли дзвери новей роботи. Перши крочай зробєни. На рок на шоре друга годзина.

4. Проєктна настава пестованя руского языка и култури од 1. по 4. класу

»Зоз петровской студзенки«

Школского 2006/07. року 19. фебруара, з нагоди Медзинародного дня мацеринского языка отримани II. Школски вечар културного скарбу Руснацох »З петровской студзенки«. Програма була составєна зоз штирох часцох:

1. »Най ше не забудзе« културна програма
2. »З бабовей кветованей лади« етно-модна ревия
3. »Зоз живота моїх предкох« етно-вистава материялней култури Руснацох;
4. »З русской кухарки« коштованє традиционалних русских едлох и колачох

У културней часци програми бул презентовани и перши проєкт школярох од 1. по 4. класу пестованя руского языка и култури »З петровской студзенки« по котрим вечар и достал мєно. Так школяре першей класи представєли єдну часц свадзбєних обичаюх. Були облєчени як »дружбове и дружки« и шицких здогадли на слова зоз хторима дружбове дараз волали на свадзбу. Друга класа вивєдла стари руски бависка зоз розчитованьом и шпиваньом. Треца класа потолковала о дзивоцким ручнїку на рафу, кљумпи, кантички, череґох, вишиваним фартуху и острожки. Штварта класа представєла кудзель, єй часци и способ роботи на ней.

1. класа: дружбове и дружки

2. класа: порихтани за стари руски бависка

У другой часци культурней програми школяре пятей и шестей класи, през стихи зоз идилского венца Гавриїла Костельника, сликовито приказали «Прадки», давни и уж помало забути жимски обичай Руснацох. Школяре седмей и осмей класи ведно пририхтали кратке преподаванє зоз историй Руснацох. Указали на карти и потолковали географске положенє «Горніци», формованє нашого языка и винесли основни податки о приселєнє Руснацох до Петровцох..

Споза культурней програми шлїдзела етно-модна ревия «З БАБОВЕЙ КВЕТОВАНЕЙ ЛАДИ», котру школярка Сандра так наявела: *»Час ноши своєю прєменки и у облеканю. Вжмє, кед ше ище ходзело на прадки, дзивчата и невести ношєли заруцовачки, а старши жени хустки. Школярки виших класох пририхтали Етно-ревию заруцовачкох и хусткох. Здогадайце ше тих часох.»* И почали виходиц дзивчата у заруцовачкох, а велї нащивитєлє здогадали ше своєй младосци.

Потим шицки присутни були поволани до учальнєх, на етно-виставу материялней култури Руснацох и кошованє традиционалних руских єдлох и колачох. Колачи и други традиционални єдла пририхтали мацери и баби.

Циль проєкту посцигнути у цалосци: кажди школяр богатши за тельо, кельо сам виглєдал и дознал о культурним скарбу Руснацох у Петровцох, а Петровци за культурну програму «Зоз петровскей студзенки».

За памятку на тот вечар:

5. класа

7. класа

Презентация проєктней настави «Зоз петровскей студзенки» отримана у Основней школи Ловас, 8. мая 2007. на Жупанийским Активу учительох класней настави. Презентацию водзела учителька Наталия Гнатко.

5. «Витайце у нас»

Школского 2007/08. року з нагоди Медзинародного дня мацєрискго языка отримани III. Школски вечар культурного скарбу Руснацох «Витайце у нас». Того року векша увага була на драмскей творчосци. Школяре нїзших

Школска дворана була полна нащивитєльох Започало з писню «Я Руснак бул...»

класох пририхтали пейц драмски слички та так дзєпоєдни открили и свою схопносц глумєня. Пририхтованє драматизацийох злєпшало язичнє висловйованє школярох.

Школяре висших класох пририхтали презентацию «Пожички у руским язiku», та так конкретно указали на хаснованє цудзих словох у руским язiku. Зоз датих прикладох ясно ше могло обачиц, же ше пре вельки вплив горватского языка на руски, часто забуваю руски слова, а наместо нїх хасную горватски. Порученє було яснє: *»Тото ище вше можеме виправиц, лєм мушїме сами баржей думац на богатство нашого языка!«* (Конець.)

Стріча з о. Михайлом Холошнієм

25. серпня у великій салі Бібліотеки української літератури в Москві був організований вечір під назвою **Русины в Сербії**. Акція була під егідою **Славянського молодіжного клубу** (председкня Анна Травкіна), який уж веце як рік діє при бібліотеці. На стрічі выступили гості з русинського села Дюрдєв, ведучий музею „Руска одлога“, грекокатоліцький священник о. **Михайло Холошній**, і студентка консерваторії в Новім Саді **Антонія Барна**. Стрічу вів член клубу, історик-русиніст **Михаїл Дронов**.

По святочнім вступі, М. Дронов увів притомних до проблематики русинства, приділив окрему увагу етнокультурній шпеліції Русинів, які жыють у Войводині. Тыж розповів о своїх зажитках із навчывы Дюрдєва у р. 2002.

Михайло Холошній розповів о сучасній ситуації в русинській общині в Сербії, де жыє коло 17 000 Русинів, але смутно конштаував, же ся тото чісло зменшує. Гость говорив і о своїй Парохії Рохдства Пресвятой Богородиці, при котрій екзистує русинський національний музей „Руска одлога“. У фондах той інституції суть позбери унікатны книжки, включно цінных выдань, наприклад, єдна з книжок Івана Федорова з кінця XVI. ст.

Окреме ся отець духовный приставив коло історії дюрдєвского грекокатоліцького хору *Розанов*, названого на честь єго основателя, російского білогвардійця. Він ся дістав по обчанській войні до Дюрдєва. Став ся реґентом якраз русинського (русского – по войводиньскы) хору, не позераючі на притомность в селі сербської православної церкви. Пак о. Михайло одповів на много вопросов, што ся дотыкали реліґії і обчаньско-політичного жытота.

Директор Бібліотеки української літератури Наталія Ґригорьевна Шаріна подяковала гостям за інтересну бісїду і подарувала гостєви од бібліотеки – диск з з електронічными выданнями, приправлєными ученыма, сполупрацовниками Інститу́ту Славяноведєнія РАН – академіком Ю. А. Лабынцевом і Л. Л. Щавінсков, к. ф. н., а тыж книгу написану тыма істыма ученыма – „Напечатано Иваном Федоровым... Москвитинот“, яку выдала Бібліотека української літератури.

На стрічі были молоды історыкы, філолоґы, фолклорісты і

вшыткы, котрым лежить на серцю історія і культура славянських народів. Міджі почливыми гостями був і председа русинського общества „Карпатская Русь“ Йосиф Михайлович Гливіка, внучка заснователя Карпаторусского музея в Москві Ф. Ф. Арістова (1888 – 1932) Іріна Арістова, і ведучий радця апарату комітету Штатной думы РФ про молодеж Ігор Ґригорьевіч Лаврінєнко, який взыв і активну участь в інтересній діскузії.

Посиджїня коло шалкы чаю, яке приготували членове Славянського молодіжного клубу, любителі фолклору, спестрили музичны записы жєньского народного колектіву із села Дюрдєв. В купоарах акції активно звучало пару братьських языків: російський, русинський, сербський, словацький і польський. Вечір ся одбыв в приятельській доброжычливій атмосфері.

Прес-служба Бібліотеки української літератури, Москва

• Честный гость Бібліотеки української літератури у Москві – о. Михайло Холошній (зліва) із села Дюрдєв у Войводині (Сербія), котрою привітала директорка бібліотеки Наталія Шаріна і організатор стрічі Михайл Дронов

Проф. Елейн РУСИНКО, Мерлендська універзіта в Балтіморі

Карпато-русинська література в США

Приблизно 1,3 міліона карпаторусинських Американив має своє коріння в карпатському регіоні выходной Европы. Вєкшына їх предків еміґровала в роках 1880 – 1914 з території, котра є теперь на Словакії, Польщі і Україні. Карпатскы Русины, котры почас історії не мали свій властный штат, суть тыж замы як Русацы, Карпатскы Руси, Карпатскы Українці і Русины, а тоты, котры походять із северных схилів Карпат, ся звать Лемкы. Вєкшына карпатських Русинів є прихылєнками выходного обряду, ці вже православного або візантсько-католіцького, а церьков была традично центром карпаторусинського сполкового і культурного жытота ведно з обществами і братствами, як, наприклад Грекокатоліцька Унія русинського братства (Wilkes Barre, Pennsylvania) і Споены общества грекокатоліцької реліґії (McKeesport, Pennsylvania). В сучасности підпорують русинський культурный розвой свѣтскы організації, як наприклад, Карпаторусинський выскумный центр (Ocala, Florida, USA), Карпаторусинське общество (Pittsburgh, Pennsylvania), Русинська асоціація (Minneapolis, Minnesota, USA).

Первістно ся роботы русинських писателів обявили **скоро в 60 новинках і інших періодіках, котры были выдаваны про русинсько-америцьку комуніту**. Найросшыренішыми з них были: *Американскій Русскій Вѣстник* (1892 – 1952), *Просвіта* (1917 – 2000), *Восток* (1919 – 50), *Лемко* (1928 – 39), *День* (1922

– 26) і місячник, який выходив недовго, *Нива* (1916). Русинсько-америцька література была тыж публікована в алманахах, каждорічно выдаваных братствами, котры окрем поезії і прозы русинських авторів вєкшынов публіковали місячний калєндарь, популярны статі о русинській історії, культурі і біоґрафії славных Русинів. Традиція русинських алманахів або калєндарів ся в США недавно обновила вдяка **Русинсько-америцькому алманаху 2005**. В сучасности є проблем роздобити первістны алманахы, новинкы, а дакотры титулы і серії уж ани не суть доступны. Было выдано пару штудій о русинсько-америцькій літературі, але супис русинсько-америцькых публікацій неекзистує.

Літературный жытот в русинській отчізні є традично звязаний з вопросами языка і народної ідентичности. Русины, находячі ся на роспутью культуры выходной Европы і выставлєны протиходным полічіным тискам, еміґровали до Америки без зрілого народного усвідомлєня і літературного языка. В часі найвєкшой іміґрації до Америки перед першов світовов войнов комуніковали карпатскы Русины на пару діалектах, котры сучасны языкознателі класіфіковали як часть українського языка, хочь наслідком словацькых, польських і мадярських елементів язык карпатських Русинів є значно розділєний од літературного українського языка. Писменный прояв одповідав єго властному розуміню русинської народной ідентиты. Дакотры

твердять, же Русины были галузков вєкшой популяції „общерусских“, іншы выголошуют, же належали к українській народности, а далшы зась ся тримлять того, же Русины суть самостатнов етнічнов ґрупов, ай кідь подобнов, але не тотожнов з Росіянами і Українцями. Зато была часть ранньей русинсько-америцької літературы написана по російскы і по українскы. Вєкшына писателів узнавала розділєность русинської культуры і поужывала нелітературный язык, котрый був на принципі російської ґраматікы, але обяговав значны лексікалны і синтаксічны пожычкы з карпаторусинського діалекту і анґліцького языка. **Русиньскы писателі первістно писали азбукою, але до 30-ых років 20. ст. вєкшына перєшла на латиніку, поужываючі сістєму транслітерації заложеной на словацькій правописі**. Спочатку была русинсько-америцька література заміряна глєвно на русинську комуніту. Од 50-ых років 20. ст. суть скоро вшыткы публікації про карпаторусинську комуніту писаны по анґліцькы і авторы свої роботы орьєнтують на шыршу громаду. Трєтя ґенерація русинсько-америцькых писателів свої роботы ідеолоґічно поставила до контексту сучасного русинського руху, обяґуючого ідентити Русинів як самостатной етнічної ґрупы. Од паду комунізму заживать русинська культура в Европі рєнесанцію, котра была підпорєвана інтересом Русинів, які жыли США, о властне етнічне коріння.

Вєкшына русинсько-америцькых пи-

сателів першої генерації зістала на аматерській позиції в літературі і твердила, же к літературі їх веде лем любов к своему народу. Многы авторы были векшынов грекокатолицькы священники, наприклад **Стефан Варзаль** (1890 – 1957) і **Василь Шерегій** (1918 – 1988), котры принагодны стишки і драматичны творы в алманахах, респ. в новинках. Іншы были новинарями, наприклад **Петро Мачков** (1880 – 1965), автор збірки релігійной поезії ***Вінец набожных стихов*** (1958), або **Стефан Телеп** (1882 – 1965), **Ніколас Цісляк** (1910 – 1988), котры писали пєсы про аматорів. Грекокатолицький священник **Еміл Кубек** (1857 – 1940) був плодним писателем, дондєсь знамый як автор роману ***Марко Шолтыс***, єдиний своєї сорты написаний по русиньскы і wydаний в США. **Димитрій Выслоцький** (1888 – 1968), знамый під псевдонімом **Ванё Гунянка**, був активним новинарєх в лемківських комунітах в Канаді і США в роках 1922 – 1945, єго повіданя і пєсы ся обявили в алманахах в 30-ых роках 20. ст. (***Карпаторуський календарь Ваня Гунянка***, 1930 – 1938).

Хоць векшына їх пригод ся одбивать в новім світі, у русиньско-американьскых авторів ся проявлять певна одлишность од реального американьского жытота, яка выплывать з їх дідактичного заміряня і напрямлєваня увагы на моралны і міфічны прінципы. На розділ од векшыны етнічной американьской літературы мало увагы обертають на причіны, про які зохабили свій край і пішли за океан, або на проблематику приспособлєваня ся новому світу. Много русиньскых постав не досягє успіх путєв реалізації американьскых освітєных, сполоченьскых і політичных приказів, але інтензифікаціов традицих цінностей. Наприклад, у пригоді ***Палько Ростока*** Е. Кубека, де події ся одбивають в промисловій Америці, што было тіпичне про русиньскых імігрантів, епонімічний герой таїть свою русиньську ідентіту і таємну минулость, кідь го неправом арештують. Матеріальний успіх і общій обдив не досягє штрайком проти властникови заводу, але снажить ся досягнути зміряня і компроміс. Кідь тайна выйде наверх, Палько дає своій русиньській минулости почливість і стає ся новым Американом, што є символічно проявлене тым, же сі дасть оголити бороду. Цінности, котры Кубек описує у своїм творі, ся повторяють у каждого русиньско-американьского автора. Ключом к успіху є чесна робота, помірность, шпоровливість; честный чоловік, котрый досягне успіх, не є матеріалістичный, але ласкавый а главно скромный. Бе але до очей, же до Кубековой хвалы русиньской етнічній приналежности ся не зміщать общо акцєтована американька розлічность, бо автор і єго герої ся дотримують традицій з минулости, не люблять спекуляції в бізнісі, не віряють силі правных законів, підозрівають політичны діла. Герої русиньско-американьской літературы невинно терплять в мелодраматичных ситуаціях, перемагають злодіїв своїм моральним характером. Русиньско-американька література часто не мать реалістичну ані про культуру характерістичну основу, але є заснована на алегорії. Зображєня почлиivosti робочой класы і перемоги добра суть наповнінем желань читателів і перспективов сполочности, в котрій будуть успішны дякуючі своїм моральным прінципам.

Тот міф є лем дакус змінєний в творчости Выслоцького-Гунянки і Цісляка, де росповідь о Пополушчі має політичний підтон. В тых роботах суть моральными про-

советьскы соціалісты, які боюють проти аристокрації і церкви. На розділ од Кубека, Гунянкава позиція є аж надміру наставлена проти церкви а єго герої отворено обгаюють політичны рішєня соціально-економічных проблемів. Єго пригоды ***Стары і молоды*** (1925) і ***Марко Богац*** (1932), які єго пєсы ***Шолтыс*** (1935), ***Петро Павлик*** (1937) зображують бой Лемків за пережытя в їх родній країні, в бідных условиях і під політичным тиском. В творах ***Лешко Мирна*** (1932)

• Проф. Елейн Русинко із Мерілендської університэты в Балтморі (США), котра ся в Америці займаєть руськов і русиньсков літературов. Фотка: А. З.

і ***Агєнты*** (1928) русиньскы імігранты в США пережывають Велику господарську кризу і авторы высловлюють підпору одборам. Гунянка-Выслоцький неперестанно припоминаєть своїм американьскым читателям, жебы помогли своїм братам в Европі.

Найпопулярнішыма літературными жанрами русиньско-американьскых писателів першой генерації были поезія і драма. Короткы пєсы были достаточным репертоаром про значне цісло драматичных колективів, які фунговали при містных парохіях і братствах. Дія многих з тых пєс ся одбивать в американьско-русиньській комуніті і зображує їх проблеми – снагы стати ся Американами, генерацыйный конфлікт і алкоголізм. Тройактна пєса ***Федорішіновы*** (1925) Валєніна Горза (1869 – 1943) выходить з реалной пригоды і аналізує тоты вопросы. Американьскы святкы, як наприклад родинна вечеря на День вдякы суть проявом почлиivosti к другій генерації в родині, але суть незрозумілы про їх побожну матірє, котра липне на традиціях, і про отця алкоголіка. Наперек сназі чинити в згоді з американьскыма законами, найстаршый сын є нучєный забити властного отця, жебы охранив родину і досягнув „американьскы спосіб“ жытота. **Стефан Ф. Телеп** писав сатіричны пєсы, в котрых зображує дівку, яка боєє проти патріархальному способу жытота (***Хитра дівчина***, 1927), і бетярське справованя русиньскых імігрантів, які пришли до контакту з американьсков юридичнов систємов (***В суді***, 1944). Од публікы ся чекать, же ся буде сміяти на вытворах простых Русинів, але судця напинаєть, жебы родічі виховлєвали свої діти так, жебы їх народ був на них гордый, а діти зась мають памятати на своє коріня. ***Марин проблем*** (1941) од **Джуді Мірек**, написаний в суміжі англійского языка і русиньского діалекту, є лекціов про молодых Русинів, жебы сі цінили свої языковы і культурны традиції. Ай кідь Марина мати, яка бісідує по русиньскы, їй говорить же „не суть планы народности, лем планы людє“, змінити єй погляд може лем

шкотьско-американьскый приятель, котрый єй припоминаєть, же Америка є „містом, де ся мішають розлічны народности“. До 1960 року пєсы, як наприклад, комедія ***Ванё Лєпєриця*** **Ніколая Цісляка**, сатіризовали імігрантську комуніту, котра собі в очах недавных імігрантів утримала тоты істы хыбы, які были тіпичны про них ай в їх старім краю. Кідь пєсы были в першім ряді легонькы і забавны, поезія была скоріше важна, релігійна і ідеологічна. Творы **Сігмунда Бриньского** (***Стихи***, 1922) а **Івана А. Ладжижньского** (***Карпатороссы в Европі і Америці***, 1940) суть наповнены ліричными одступами о красі родного краю і єго біды, што Русины зажыли. Векшу естетичну цінность мають творы двох талантованых поетів, котры свою літературну карєру зачали в Европі, але публіковали ай в США – проруськы орьєнтованы **Дмитрій Вергун** (***Карпатские одзєуки***, 1920) і василіан **Сєвастіян Сабол**, поет, який писав по українськы під псевдонімом **Зорєслав** (***З ранніх весєн***, 1963).

Писателі другой генерації писали по англійськы, жебы тримали в почлиivosti імігрантів в обсяжных літературных творах. Першым русиньско-американьскым писателем, котрый глядав читателів мімо русиньской комуніты, був **Василь С. Кобан**, автор роману ***The Sorrows of Marienka*** (***Марійчине трапінє***, 1979), який написаний в штілі соціологічного реалізму. **Томас Белл**, котрого отець був Русином, ся у своїм знамім романі ***Out of This Furnace*** (***Гет з той спрагы***, 1987) ся займаєть судьбов Русинів, Словаків і інших выходо-европських імігрантів почас господарьской кризы. **Соня Ясон**, дівка імігрантів з Підкарпатской Руси, до своїх споминів ***Icön of Spring*** (***Ідол яру***, 1987) закомпоновала ай русиньско-американьку тематику. **Анна Валко** у своїм творі ***Eternal Memory*** (***Вічна памєть***, 1999) описала спомини із жытота імігрантів з піснями, рецептами і росповідями о роднім краю, доповнила го до естетично скомпонованой поетичной прозы. Адаптація пєсы **Анны Валко** ***Жєнска шлєбода***, первістно написана по русиньскы, грала ся по англійськы в Музею Е. Варгола в Піттсбургу в році 2004. Є рідкісним протикладом ку традицному сексизму, высловленому в тіпично мужьскы орьєнтованій русиньско-американькій літеартурі.

Третя генерація русиньско-американьскых авторів ся скоріше як на креативну літературу замірює на літературну і історичну освіту, але недавно ся обявили романы автобіографічної фікції, котры перекрочують граніці русиньской комуніты. Роман **Ніколаса С. Караса** ***Hunky: The Immigrant Experience*** (Гунки: ***Скусєность імігранта***, 2004) скапчє історію, жытотопис і фікцію і описує жытот трєх генерацій Русинів – од їх домовини в старім краю, в Карпатах, аж по промислову Америку. В роботі ***Less Than Diamonds*** (***Мєнше як діаманты***, 2002) росповідать **Пєтє Богачык** подобну пригуду із жытота русиньскых шахтарів. Шкода, же тоты романы мають низку естетичну ціну і одкрывають много неясностей о русиньській історії і ідентіті. Іщі недокінченый роман **Марка Вансы** ***The Linden and the Oak*** (***Лупа і дуб***) є научно підложеном і історично точнов роботов, написаний поетичным штілом, який описує душу русиньской народной творчости.

Карпаторусиньска література в США є дость богата, але іщі слабо проштудована, зато приношаєм холем тот перегляд о єй творцях і дакотрых їх творах, жебы читателі собі зробили холем якусь представу о ній. ■

Елейн РУСИНКО, Балтімор

Наморный сержант Михал Стренк ін меморіал дістав америцьке обчанство

(Карпаторусинське общество в США тото оцініня прияло з респектом і обернуло увагу на Стренкову русинську народность.)

Мангал, Пенсілванія: Карпаторусинське общество в США з гордостёв прияло інформацію о тім, же русинсько-америцькому сержантови **Михалови Стренкови (Michael Strank)** было ін меморіал уділене обчанство Споєных штатів америцьких. Почас славностного церемоніалу, котрый був **29. юла 2008** перед памятником наморного корпусу в **Арлінгтоні**, штаті Вірджинія, перебрала Стренкова сестра **Мері Перо** в ёго мені **цертіфікат о уділіню обчанства од Америцького іміграционного уряду**.

• Сержант Наморной піхоты США, родак із русинського села Орябина, днесь окрес Стара Любовня на Словенську – Русин Михал Стренк (Майкл Странк), герой боїв на японськмі острові Іво Джіма, котрому недавно было уділене америцьке штатне обчанство ін меморіал.

Михал Стренк був сержантом Наморной піхоты США почас 2. світової войны. Ёго подоба є міджі скульптурами вояків, котры кладуть америцьку заставу на верьху горы Сурібачі почас битвы на острові Іво Джіма, котра є закомпонована до славного монументу припоминаючого тоту подію. Стренк умер в бою нецілы два тыждні потім.

Народив ся 10. новембра 1919 в русинськмі селі Орябина (у тогдышнім Чеськословенську, днесь окрес Стара Любовня на Словенську) і був сыном **Василя Стренка і Марты Грофіковой**. Василь Стренк емігровав до Френклін Бороуг, недалеко Джонставну в Пенсілванії, де, подобно як много далшых русинських імігрантів, нашов роботу в оцілярнях. Ёго родина, ведно зо сыном Михалом, за ним ту пришла в році 1922.

Русины (Руснаци) походять з карпатської области у Выходній Европі (території Словакії, Польщі, України, Мадярьска, Румунії, а тыж імігрантськы комуніты в Сербії і Хорватії). Кідьже Русины николи не мали свій властный штат і країны советського блоку їх не хотіли узнати за самостатну народностну ґрупу, все екзистовали неясности о окремії русинській етнічній приналежности, не тотожній зо словенсков, чеськов і іншыма выходоевропськыма народностями.

Неясности ся проявили і в одношіню до Михала Стренка. В книзі і філмі **Заставы наших отців (Flags of Our Fathers)** є Стренк **неправильно означений як Чех, а в недавных споминах на нёго у пресі зась є выголо-**

шений за Словака. І кідь ёго родина емігровала із Чеськословенська і ёго родне село Орябина ся находить на території Словенської републики, **о Стренковім русинськмі походжіню і націоналній приналежности нїт похыбностей. В приглашці на штатне обчанство, котру ёго родичі выповнили в Кембріїскім реґіоні Пенсілванії, увели русинську народность.**

Хоць Стренк ся став обчаном США в році 1935, коли америцьке обчанство дістав ёго отець, він сам не дістав такий документ нїгда. Аж донедавна ёго бывший наморный корпус не знав, же Стренк був імігрантом. Сержант у канонірів Мет Блейс, котрый теперь робить як наморный безпечностный стражця Америцькой амбасады на Словакії, пришов на то, же Стренк не був америцькым обчаном народженим у Споєных штатах америцьких, і пожадав Америцькый іміграционный уряд в Стренковім мені узнати му штатне обчанство по смерти.

Почас святочного церемоніалу перед памятником, на котрім є і М. Стренк, председа Іміграционного уряду США **Ионатан Шарфен** підкреслив, же Стренків припад є прикладом того, як імігранты внесли вклад до історії Споєных штатів америцьких.

Карпаторусинське общество в США вітать узнання америцького обчанства М. Стренкови і кланять ся перед ёго жертвов, і тыж перед вшыткыма людьми русинського походжіня, котры были і суть в службах США.

(Позн. ред.: **Михал Стренк загинув у бої на острові Іво Джіма 1. марца 1945, нецілы два тыждні по положіню америцькой заставы 19. фебрура 1945 на верьху Сурібачі того острова, де была зроблена легендарна фотографія Джоа Розенталя, котра є найрепродукованішов фотографіов на світі, і подля котрой была зроблена знама колективна скульптура-памятник.**) ■

• Цертіфікат о уділіню америцького обчанства, котре было М. Стренкови уділене Америцькым іміграцным урядом і славностно го перевзяла 29. юла 2008 ёго сестра Мері Перо.

• Славный памятник перед арлінгтонськым цінтерём в штаті Вірджинія, де на єдній із скульптур є і М. Стренк. Групова скульптура была зроблена на основі славной фотографії поставліня заставы США на верьху горы Сурібачі на острові Іво Джіма 19. фебрура 1945. У єднім із боїв на тім острові загинув М. Стренк 1. марца 1945.

КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать **Русин і Народны новинки** за помочі Міністерства культуры СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29**. Передплатне на рік 150 корун, до сусідніх штатів: 400 корун або 21 \$, або 14 €, до ост. штатів 34 \$, або 23 € – I. класс; 29 \$, або 19 € – II. класс. Шефредактор: **Мґр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПґДр. Кветослава Копорова, ПґДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПґДр. Анна Плішкова, ПґД.** Реґістрацны чїсла: **MK SR 418/91, MIČ 49 589**.

Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk**. Выдане в октобрі 2008 р.

**ZÁKLADNÁ ŠKOLA
ANATOLIJA KRALICKÉHO
ČABINY
ОСНОВНА ШКОЛА
АНАТОЛІЯ КРАЛИЦЬКОГО
ЧАБИНЫ**

**Основна школа
Анатолія Кралицького
з навчальним русиньським
языком у Чабинах
была отворена 2. септембра 2008
вдяка фінанчній помочі
з Фонду Штефана Чепы
при Торонтській університі в Канаді.**

• Дві таблы, котры были іншталованы при вході до першой пореволючной Основной школы з русиньським языком навчання у Чабинах перед єй одкрытём 2. септембра 2008, а жебы ся то подарило зреалізовать поміг у тім і Фонд Штефана Чепы при Торонтській університі.

• 9. октября 2008 Словенська пошта, а. с., видала спеціальну управу знамок, на котрых суть деревяны церьквы, котры ся того року дістали до списку світової культурной дідовизны УНЕСКО, міджі нима суть на знамках і їх купонах зображены і русиньскы церьквы у Доброславі, Гунківцях, Прикрій і Ладомировій, автором зображіня котрых є акад. маляр Карол Фелікс. Далша русиньска церьков у Бодружалі ся дістала на обалку першого дня ку знамці гервартовской деревяной церькви.